

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยกระบวนการเรียนรู้เพื่อรูปแบบการจัดการป่าชุมชนจังหวัดมหาสารคาม
กรณีศึกษา: เปรียบเทียบระหว่างป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ ได้จัดหมวดหมู่การทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยลำดับตามชื่อเรื่อง ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการเรียนรู้
2. สิ่งแวดล้อมศึกษา
3. แนวคิดการจัดการป่า
4. การมีส่วนร่วม
5. บริบทชุมชนของป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง และป่าชุมชนโคกใหญ่
อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

2.1 กระบวนการเรียนรู้

ความหมายของกระบวนการเรียนรู้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมาย การเรียนรู้ ว่าเป็นกระบวนการรับรู้ข่าวสาร ข้อมูล ประสบการณ์ อันนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ ความเข้าใจ และการปรับเปลี่ยนทางความคิดและพฤติกรรม และกล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิตโดยเน้นที่ผู้เรียนเป็นผู้รู้จักคิด พิจารณาและแสวงหาความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ในขณะที่ ทิศนา ขัมมณี (2553: 13-15) การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องจากประสบการณ์ที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการฝึกหัดรวมทั้งการเปลี่ยนปริมาณความรู้ของผู้เรียน ส่วนสมพันธ์ เตชะอธิก (2547: 6-7) ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็นการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบขั้นตอน นับตั้งแต่รับข้อมูล การจำแนกข้อมูล การสรุปองค์ความรู้ การจัดการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงให้กับผู้อื่น องค์กรอื่นและสรุปบทเรียน จนนำไปสู่การจัดระบบเป็นชุดความรู้ในภาพรวม

นักวิชาการชาวตะวันตกได้สรุปขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

แนวคิดของกาเย่ (Gagne, 1985) ว่ามีกระบวนการเรียนรู้ 8 ขั้นตอน คือ 1. การจูงใจ (Motivation Phase) ต้องมีการจูงใจให้ผู้เรียนอยากรู้อยากเห็น และมีส่วนร่วมในกิจกรรม ซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้ดำเนินไปได้ด้วยดี 2. ความเข้าใจ (Apprehending Phase) ผู้เรียนต้องมีความเข้าใจในบทเรียนจึงจะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ 3. การได้รับ (Acquisition Phase) เมื่อผู้เรียนเกิดความเข้าใจในบทเรียนจะก่อให้เกิดการได้รับความรู้ เพื่อเก็บไว้หรือจดจำบทเรียนไว้ต่อไป

4. การเก็บไว้ (Retention Phase) เมื่อผู้เรียนได้รับความรู้แล้ว ก็จะเก็บความรู้นั้นไว้ตามสมรรถภาพการจำของแต่ละบุคคล 5. การระลึกได้ (Recall Phase) เมื่อผู้เรียนได้เก็บความรู้ไว้ ก็จะถูกนำมาใช้ในโอกาสต่าง ๆ เท่าที่จะระลึกได้ 6. ความคล้ายคลึง (Generalization Phase) ผู้เรียนจะนำสิ่งที่ระลึกได้ไปใช้และเมื่อพบกับสถานการณ์ หรือสิ่งเร้าที่คล้ายคลึงกัน ก็จะนำความรู้ดังกล่าวไปสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในความรู้ใหม่ที่คล้ายคลึงกัน 7. ความสามารถในการปฏิบัติ (Performance Phase) หลังจากเรียนรู้ไปแล้ว ผู้เรียนต้องนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง และ 8. การป้อนกลับ (Feedback Phase) เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ถูกต้องเพียงไร สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การเรียนรู้หรือไม่ เพื่อจะได้นำข้อมูลไปปรับปรุง และพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต่อไป ส่วนแนวคิดของบรูเนอร์ (Bruner, 1966) ประกอบด้วย กระบวนการย่อยเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องกัน ดังนี้ 1. การรับความรู้ (Acquisition) เป็นขั้นของการรับความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้ 2. การแปลงรับของความรู้ (Transformation) เป็นขั้นของการแปลงความรู้ใหม่ให้สัมพันธ์กับประสบการณ์เดิม หรือเหตุการณ์ปัจจุบัน และ 3. การประเมินผล (Evaluation) เป็นขั้นตอนของการประเมินผลว่า สิ่งที่ได้รับมาเป็นความรู้ใหม่ เมื่อผ่านการแปลงรูปของความรู้แล้วว่าดีขึ้นหรือไม่ หรือทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ก้าวหน้าขึ้นเพียงใด อีกทั้งแนวคิดของบลูม (Bloom, 1964) มีองค์ประกอบ 6 ประการ คือ 1. ความรู้ (Knowledge) หลังจากทีบุคคลได้เกิดการเรียนรู้ไปแล้ว ก็จะเกิดเป็นความรู้ติดตัวผู้เรียนตลอดไป โดยวัดได้จากการจดจำหรือการเก็บไว้ 2. ความเข้าใจ (Comprehension) เมื่อบุคคลมีความรู้แล้ว ก็จะแปลความรู้ให้เป็นที่เข้าใจได้ วัดได้จากการสื่อความหมาย หรืออธิบายความรู้ได้ 3. การนำไปใช้ (Application) บุคคลเมื่อมีความรู้และเข้าใจความรู้แล้ว ก็สามารถนำความรู้ความเข้าใจนั้นไปให้เป็นประโยชน์ได้ 4. การวิเคราะห์ (Analysis) เมื่อบุคคลนำความรู้ไปใช้ ก็ย่อมสามารถที่จะวิเคราะห์ได้ว่าความรู้นั้นได้ความเข้าใจถูกต้อง หรือผิดพลาดบิดเบือนหรือไม่ 5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เมื่อสามารถวิเคราะห์ความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ได้ บุคคลก็ย่อมสามารถที่จะสังเคราะห์ความรู้ให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ และ 6. การประเมินผล (Evaluation) เมื่อสังเคราะห์ความรู้ได้ ก็ย่อมสามารถที่จะตัดสินหรือตีค่า หรือประเมินสิ่งของที่พบเห็นว่า ถูกต้อง เหมาะสมดีงามหรือไม่ อย่างไร และแนวคิดบุญดี บุญญากิจ และคณะ (2548: 7-8) ได้สรุปขั้นตอนของการจัดกระบวนการเรียนรู้ (Knowledge Process) ไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้ 1. การค้นหาความรู้ (Knowledge Identification) เป็นการหาแผนที่ความรู้เพื่อให้เห็นภาพรวมของคลังความรู้ขององค์กร เป็นการค้นหาเป้าหมายความรู้ว่าคืออะไร และเพื่อบรรลุเป้าหมายเราจำเป็นต้องใช้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบไหน อยู่ที่ใคร 2. การสร้างและการแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) เป็นการสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า ขจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว 3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบในอนาคต 4. การประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) การปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์ 5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ บอร์ดประชาสัมพันธ์ 6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็นความรู้เปิดเผย อาจทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็นความรู้

โดยนัย จัดทำเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ และ 7. การเรียนรู้ (Learning) ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

นักวิชาการชาวตะวันตกได้แบ่งระดับของกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

Craik และ Lockhart (1972: 671-684) ได้เสนอว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีหลายระดับ เราสามารถเรียนรู้และจำสิ่งต่าง ๆ ที่มีความหมายกับตัวเราได้ เพราะมีการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการมากกว่าการกระตุ้นให้เรียนรู้ ความลึกของกระบวนการเรียนรู้เป็นความละเอียดของกระบวนการ การเรียนรู้แบบลึกจะทำให้เข้าใจได้ละเอียดและระลึกถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้มากแต่ไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างที่เรียนรู้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้แบบลึกเสมอไป เพราะในการเรียนรู้บางเรื่องก็มีความต้องการเพียงแค่ ความรู้ ความจำความเข้าใจและการนำไปใช้ ในขณะที่ขั้นการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า ที่อยู่ในขั้นการเรียนรู้แบบลึก ก็อาจไม่มีความจำเป็น (Cox and Clark (1998: 157-167) ส่วน Watkins (1983: 49-58) ได้แยกไว้อย่างชัดเจน คือ กระบวนการเรียนรู้แบบลึก (Deeper Processing) และกระบวนการเรียนรู้แบบตื้น (Surface Processing) โดยกำหนดขอบเขตของงานที่ต้องเรียนรู้ แยกผู้เรียนออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ ผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึก คือ ผู้เรียนที่ตั้งใจที่จะเข้าใจและพยายามค้นหาถึงความหมายของสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ ส่วนผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบตื้นคือ ผู้เรียนที่ตั้งใจจะใช้เพียงการจำข้อมูลเท่านั้น ในขณะที่ Biggs และ Telfer (1987) ได้อธิบายความหมายของ กระบวนการเรียนรู้แบบลึก กับกระบวนการเรียนรู้แบบตื้นเอาไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบลึก เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยแรงจูงใจภายใน (Intensive Motivation) ในการทำงานที่ต้องใช้วิธีการที่เป็นเหตุเป็นผล โดยมีความพึงพอใจที่จะเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นการค้นหอย่างมีความหมายโดยการอ่านอย่างมากและจนกว่าจะเข้าใจ มีความสัมพันธ์กับความรู้ที่เคยได้รับมาก่อนส่วนกระบวนการเรียนรู้แบบตื้น เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยแรงจูงใจภายนอก (Extensive Motivation) โดยที่ผู้เรียนจะมีการเรียนรู้ตามที่กำหนดให้หรือตามเป้าหมาย เป็นวิธีการเรียนที่จำกัดเป้าหมายที่เห็นว่าจำเป็น และใช้การจำสิ่งที่เรียนในชั้นตามปกติ การระลึกแต่เหตุผลที่ถูกต้องที่ได้จากการบรรยาย ผู้เรียนมีความเข้าใจเฉพาะที่ต้องการ ตามวัตถุประสงค์เฉพาะด้านที่จัดให้ความแตกต่างระหว่างกระบวนการเรียนรู้แบบลึกและแบบตื้น ที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนคือ ความลึกของกระบวนการ ที่ผู้เรียนจะมีทักษะการเรียนรู้ต่างกัน ซึ่ง Huang และ Bonzon (1995) ได้อธิบายเอาไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบลึก ผู้เรียนต้องค้นหาให้ชัดเจนว่ามีอะไรซ่อนอยู่ในตัวผู้เรียน มีกระบวนการ ลำดับขั้นและวิธีการคิด ที่นำไปสู่วิธีการในการปัญหา ขณะที่กระบวนการเรียนรู้แบบตื้น ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้อย่างกว้าง ๆ และได้ความเข้าใจตามที่ได้รับการอธิบายหรือบอกกล่าว กระบวนการเรียนรู้แบบลึกเป็นความละเอียดของกระบวนการ เข้าถึงในรายละเอียดของเนื้อหาการเข้าถึงข้อมูลของกระบวนการเรียนรู้แบบลึกจึงกระทำได้มากกว่ากระบวนการเรียนรู้แบบตื้น การเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากกระทำได้ดีในผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึก แต่ถ้าเนื้อหาที่เรียนรู้มีปริมาณมากและไม่มีความซับซ้อน ผู้ที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึกก็จะเสียเวลาในการค้นคว้ามาก และได้ข้อมูลที่ไม่จำเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ดังนั้นการออกแบบการเรียนการสอนจึงยากที่จะทำให้เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้ลึก ขณะที่ผู้ที่มีกระบวนการเรียนรู้ตื้นสามารถใช้วิธีการสอนในแบบใดก็ได้ เพราะผู้เรียนจะสนใจในเนื้อหากว้าง ๆ และจำในสิ่งที่จัดให้เป็นหลักโดยไม่ลึกลงไปในรายละเอียดของ

เนื้อหานี้ ส่วน Spensor (1988) สรุปแนวคิดของทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ในแบบลึกและแบบตื้นว่า ทฤษฎีนี้สนับสนุนแนวคิดที่ว่า การที่คนเราจำและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างมีความหมายได้ เกิดจากการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการมากกว่าการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ โดยกระบวนการจะมีหลายระดับตามสิ่งเร้าที่กระทำ และ อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา (2548: 78-84) ใช้หลักการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ สิ่งสำคัญที่สุดในการเรียนรู้ คือ จิตสำนึก เพราะการรับรู้จะเกิดขึ้นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมแล้วรับข้อมูลผ่านสัมผัสทั้ง 5 เน้นการสอนผ่านสัมผัสที่ 6 นั่นคือ เข้าไปสู่ส่วนลึกของจิตใจแล้วดึงเอาสิ่งที่ฝังมอกมาจากตัวเด็กทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้มากขึ้นและสามารถนำไปปฏิบัติได้ เมื่อรับข้อมูลแล้วความเข้าใจจะยังไม่เกิด จะเก็บไว้ในจิตใต้สำนึก แต่หากจะให้เกิดความเข้าใจต้องมีการตีความครูต้องช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและสร้างแรงบันดาลใจให้กับเด็กด้วยความรักและเมตตาแล้วค่อยลงมือปฏิบัติ วิธีการเรียนการสอนดังกล่าวนี้จะเชื่อมโยงจากเด็กออกไปสู่ชุมชน กล่าวคือ วิธีการที่เด็กเรียนรู้ได้ โรงเรียนทั้งโรงเรียนต้องเกิดการเรียนรู้ และจะให้โรงเรียนทั้งโรงเรียนเกิดการเรียนรู้ต้องให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ หลังจากนั้นก็จะเชื่อมโยงออกไปสู่โลกภายนอก ผู้วิจัยจึงได้สรุประดับการเรียนรู้เป็น 2 ระดับ ได้แก่

1. การเรียนรู้ระดับลึก หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินค่า ค้นหาความหมาย อาศัยแรงจูงใจภายในเก็บไว้ในจิตสำนึก มีกระบวนการ ลำดับขั้น วิธีคิดที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหา

2. การเรียนรู้ระดับตื้น หมายถึง ความสามารถในการจำ ความรู้ความเข้าใจ การนำไปใช้ โดยอาศัยแรงจูงใจภายนอก

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้สรุปเพื่อนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ การเรียนรู้ที่เป็นขั้นเป็นตอนของมนุษย์ที่ใช้ในการปรับตัว เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยมีการสังสม ประมวล พัฒนาข้อมูล หรือชุดประสบการณ์ที่ตนเองประสบมาโดยทางต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีขั้นตอนคือ 1) ขั้นการรับรู้ (การเตรียมชุมชน) 2) ขั้นการคิดวิเคราะห์ (ศึกษาปัญหา) 3) ขั้นการวางแผนแก้ปัญหา 4) ขั้นการปฏิบัติตามแผน และ 5) ขั้นการประเมินผล

2.2 สิ่งแวดล้อมศึกษา

2.2.1 ความหมายและแนวคิดสิ่งแวดล้อมศึกษา

สิ่งแวดล้อมศึกษา หมายถึง กระบวนการที่มุ่งสร้างให้ประชากรโลกมีความสำนึกและห่วงใยในปัญหาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีความรู้ เจตคติ ทักษะ ความตั้งใจจริง ความมุ่งมั่นหาทางดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ ป้องกันปัญหาใหม่ทั้งด้วยตนเอง ความร่วมมือกับผู้อื่น สิ่งแวดล้อมศึกษาจึงเป็นความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิตทั่วไป การประกอบอาชีพในทุกสาขาเพื่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน สังคม ประเทศและโลก กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2551: 2-4) สิ่งแวดล้อมศึกษายังเป็นการศึกษาสำหรับทุกคน (Education for All) เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เพื่อสันติ (Peace Education) เพื่อความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Living with Harmony with Environment) เพื่อพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรม (Moral and Ethics)

2.2.2 เป้าหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education Goal) เพื่อพัฒนาให้ประชากรของโลกให้ตระหนัก ใส่ใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน มีความรู้ ทักษะ ทศนคติ ความใส่ใจ รับผิดชอบที่จะปฏิบัติการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นและป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้นอีก

2.2.3 จุดมุ่งหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education Objectives) (วินัย วีระพัฒนานนท์, 2546: 17)

2.2.3.1 ความตระหนัก เพื่อช่วยให้บุคคลและกลุ่มคนเกิดความตระหนัก ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อมโดยรวมและปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน

2.2.3.2 ความรู้ (Knowledge) เพื่อช่วยให้บุคคลและกลุ่มคนมีความเข้าใจสิ่งแวดล้อมโดยรวมปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน มวลมนุษยควรมีบทบาทและรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง

2.2.3.3 ทศนคติ (Attitude) เพื่อช่วยให้บุคคลและกลุ่มคนสร้างค่านิยมของสังคม มีความรู้สึกผูกพันในสิ่งแวดล้อม บรรณานาที่จะป้องกันปัญหาและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

2.2.3.4 ทักษะ (Skills) เพื่อให้บุคคลและกลุ่มคนมีทักษะในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

2.2.3.5 ความสามารถในการประเมิน (Evaluation Ability) เพื่อให้บุคคลและกลุ่มคนประเมินค่าของสิ่งแวดล้อม โครงการเกี่ยวกับปัจจัยทางนิเวศวิทยา การเมือง เศรษฐกิจ สังคม จริยธรรม และการศึกษา

2.2.3.6 การมีส่วนร่วม (Participation) เพื่อให้บุคคลและกลุ่มคนพัฒนาความรู้สึกต่อปัญหาและการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเหมาะสมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น

2.2.4 หลักการของสิ่งแวดล้อมศึกษา วินัย วีระพัฒนานนท์ (2546: 37-59) มีหลักในการปฏิบัติงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ดังนี้

2.2.4.1 สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นการศึกษาแบบองค์รวมของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่มนุษย์สร้างขึ้น นิเวศวิทยา การเมือง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สังคม ข้อบังคับ วัฒนธรรม ความดีงาม

2.2.4.2 สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน

2.2.4.3 สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นสหวิทยาการ

2.2.4.4 สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นการเรียนที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในบทเรียนที่ช่วยป้องกัน แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

2.2.4.5 สิ่งแวดล้อมศึกษา ควรตรวจสอบประเด็นสิ่งแวดล้อมในระดับโลก เชื่อมโยงสู่ระดับภูมิภาค

2.2.4.6 สิ่งแวดล้อมศึกษา ควรคำนึงถึงสถานการณ์สิ่งแวดล้อมปัจจุบันและอนาคต

2.2.4.7 สิ่งแวดล้อมศึกษา ควรตรวจสอบการพัฒนาและความเจริญของงานบนพื้นฐานทางสิ่งแวดล้อม

2.2.4.8 สิ่งแวดล้อมศึกษา ควรส่งเสริมคุณค่าและความจำเป็นของการเกิดความร่วมมือทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

หลักการของสิ่งแวดล้อมศึกษาของ UNESCO (1978) ตามที่ได้มีการกำหนดไว้ในปฏิญญาสากลเบลเกรด ผลการประชุมนอกจากทำให้ได้จุดหมายสิ่งแวดล้อมศึกษาตามที่กล่าวในหัวข้อก่อนนี้แล้ว ยังทำให้ได้หลักการอันเป็นแนวทางสำหรับการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษา 8 ประการ ได้แก่

สิ่งแวดล้อมศึกษาจะต้องพิจารณาการศึกษาของสิ่งแวดล้อมทั้งมวลควรเป็นกระบวนการตลอดชีพ เป็นสหวิทยาการ เน้นการเข้ามามีส่วนร่วม มองทั้งประเด็นจากภาพรวมโลกเน้นสถานการณ์สิ่งแวดล้อม ทั้งปัจจุบันและอนาคต มองการเติบโตของการพัฒนาทั้งหมดที่เกิดขึ้น ส่งเสริมให้เห็นถึงคุณค่า ความจำเป็นในการที่จะร่วมกันป้องกัน แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับโลก ส่วน เกษม จันทรแก้ว (2545: 36) ได้กล่าวถึง หลักการในการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ว่า มี 3 หลักการ ได้แก่ หลักการที่ 1 การจัดการทรัพยากรให้มีใช้ได้อย่างยั่งยืนต้องมีการวางแผนการจัดการที่เป็น กระบวนการอย่างถูกต้อง เหมาะสมโดยคำนึงถึงความคุ้มค่ากับประสิทธิผลและประสิทธิภาพของ แผนงานนั้น หลักการที่ 2 ต้องมีการจัดการของเสียและมลพิษเพราะปัญหาของเสียและมลพิษ สิ่งแวดล้อมมีเหตุเกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไข มิฉะนั้นแล้วปัญหาของ เสีย มลพิษสิ่งแวดล้อมจะทวีความรุนแรงขึ้นในอนาคต หลักการที่ 3 การควบคุมกิจกรรมการจัดการ เป็นการสร้างแนวทางปฏิบัติด้วยการแนะนำการสอน การทดสอบ การตรวจจับการออกกฎระเบียบ การ ทำเครื่องบังคับเทคโนโลยีต่อการเกิดพฤติกรรม การนำสิ่งแวดล้อมศึกษาไปใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้รับอย่างเป็นระบบเพื่อให้ผู้รับได้นำความรู้ไปใช้ในการวางแผน แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้ ทศนคติ จิตสำนึก การตอบโต้และทำให้เกิดทักษะใน การปฏิบัติเพื่อลดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งเป็นการให้ความรู้ผ่านสื่อและ เครื่องมือในการถ่ายทอด เพื่อให้ประชาชนมีพฤติกรรมในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ถูกต้องส่งผลให้ ปัญหาหะลดความรุนแรงลง เกษม จันทรแก้ว (2545: 12) โดยสรุป หลักการของสิ่งแวดล้อมศึกษา จึงเป็นกระบวนการให้ความรู้ทางสิ่งแวดล้อม ที่มีระบบแบบแผนในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ เอื้อ ประโยชน์ต่อมนุษย์ตลอดไป โดยหลักการในการให้ความรู้ทางสิ่งแวดล้อมศึกษานั้นต้องคำนึงถึง เนื้อหา สารความรู้ที่จะให้ เทคโนโลยีที่ใช้ในการถ่ายทอด และบุคลากรเป้าหมายที่จะรับความรู้ในเรื่องนั้นๆ โดยมีมุ่งหวังให้บุคคลบรรลุเป้าหมายในการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายสิ่งแวดล้อมศึกษา 5 ระดับ คือ ด้าน ความตระหนัก ด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านทักษะ ด้านเจตคติ ด้านความสามารถในการประเมินผล และด้านการมีส่วนร่วม

2.2.5 การประยุกต์หลักสิ่งแวดล้อมศึกษาในการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมใน การดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนชนบท โดยนำหลักการของการเรียนรู้ในมา ประยุกต์ใช้กับกระบวนการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเหมาะสมในการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมของชาวชุมชนชนบทเพื่อประโยชน์ในการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ จึงมีรายละเอียดการเรียนรู้ แบบมีส่วนร่วม ดังนี้

2.2.5.1 ความตระหนัก เป็นการถ่ายทอดความรู้ทางด้านเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อมุ่งเน้น ให้ผู้เรียนเกิดการคิดแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความห่วงใยในปัญหาที่เกิดขึ้น และเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องในการดำเนินชีวิต ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.2.5.2 ความรู้ เป็นการเรียนรู้โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการความรู้ทั้งในแนวกว้างและ แนวลึก การให้ความรู้ตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องถ่ายทอดให้ผู้เรียนเกิดความรู้ลุ่มลึก เฉพาะด้าน มีการเชื่อมโยงความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการในแนวกว้าง

2.2.5.3 เจตคติ เป็นการถ่ายทอดความรู้ทางด้านเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีการมุ่งเน้นให้ผู้รับ สามารถวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาได้ รู้ถึงเหตุผลของปัญหาด้านเศรษฐกิจพอเพียง มีทัศนคติที่ถูกต้อง

2.2.5.4 ทักษะ เป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในระดับสูงสุดของการสร้างจิตสำนึกทางด้านเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ผู้รับความรู้สามารถแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง

2.2.5.5 ความสามารถในการประเมินผล มุ่งเน้นให้ผู้เรียนทำในสิ่งที่ถูกต้องในการเข้ามาประเมินปัญหาด้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้เรียนจะต้องมีเชี่ยวชาญในการตัดสินใจได้รวดเร็วและถูกต้อง ในการประเมินผลเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.2.5.6 การมีส่วนร่วม มุ่งเน้นให้ผู้เรียนทำในสิ่งที่ถูกต้องในการเข้ามามีส่วนร่วมแก้ไข ปัญหา ผู้เรียนจะต้องมีการวางแผน การดำเนินงาน ตรวจสอบและการแก้ไขตามผลการตรวจสอบ ในการดำเนินกิจกรรมตำบลน่าอยู่สำหรับเด็ก

2.2.6 การจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาให้กับประชาชน

ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์ (2548: 3) ได้ความหมายของสิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม และเป็นนามธรรม มีอิทธิพลเกี่ยวโยงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนสร้างเสริมหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวัฏจักรที่เกี่ยวข้องไปทั้งระบบ ส่วน เกษม จันทรแก้ว (2547: 2) ได้ให้ความหมายโดยทั่วไปของสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และสังคม ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และมนุษย์ได้จัดทำ

สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นกระบวนการศึกษา ที่เน้นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อม และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อมนุษย์ เพื่อสร้างเจตคติ พฤติกรรม และค่านิยม พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง วินัย วีระพัฒนานนท์ (2546: 81) ได้สรุปความหมายของสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมศึกษาข้างต้น ได้ว่าสรรพสิ่งในโลกเกิดขึ้นมาด้วยเหตุปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกันตามหลักอิทัปปัจจัยตา นั่นคือ การคิดอย่างเป็นกลางและเชื่อมโยง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจธรรมชาติ สรรพสิ่ง ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติ ถ้าไม่มีธรรมชาติก็ไม่มียุคมนุษย์ ถ้าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสิ้นสุดมนุษย์ก็สิ้นสุดไปด้วย ดังนั้น จึงมีความในการสร้างความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชน จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วย การทำให้ประชาชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก เจตคติ มีจิตสำนึก ทักษะ และการมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ดีกินดีของประชาชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

2.3 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

ป่าชุมชน เริ่มในทวีปยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เพื่อสนองความต้องการไม้ใช้สอยและอาหารธรรมชาติจากป่าของชาวบ้านชนบท ในประเทศไทยป่าชุมชนมีกำเนิดจาก 2 แนวคิด แนวคิดแรกเป็นเรื่องการพัฒนา องค์กรอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ ป่าเป็นฐานเกษตรและทรัพยากร เป็นแหล่งเชื้อเพลิงหุงต้ม เก็บผัก สมุนไพรและยารักษาโรค แนวคิดที่สองเป็นเรื่องสิทธิมนุษยชน เมื่อเกิดการแก่งแย่งทรัพยากรป่าไม้ระหว่างรัฐกับท้องถิ่นและป่าที่ชุมชนดูแลรักษาใช้ประโยชน์ถูกรัฐใช้อำนาจเข้าไปจัดการ และต้องการให้รัฐคุ้มครองสิทธิของชุมชนการพัฒนาทั้งสองแนวคิดเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมณ์

(2547: 1) ประมาณต้นทศวรรษที่ 1970 นักวิชาการป่าไม้ของโลกบางส่วน เริ่มมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ป่าไม้ของโลก โดยเฉพาะป่าเขตร้อน (Tropical Forest) กำลังถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วและป่าเหล่านั้นส่วนใหญ่อยู่ในเขตประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา ซึ่งมักจะเป็นประเทศที่มีโครงสร้างทางการเมืองเป็นเผด็จการหรือกึ่งเผด็จการ กล่าวคือ อำนาจในการจัดการทรัพยากรของประเทศเหล่านั้นซึ่งในกรณีนี้คือ ป่าไม้ ตกอยู่ในมือกลุ่มผู้ปกครองจำนวนน้อย การใช้ป่าจึงเป็นไปในแนวทางที่ก่อให้เกิดผลเสียใหญ่ ๆ 2 ด้าน คือ

1. ป่าถูกมองว่าเป็นแหล่งผลิตไม้ซึ่งที่ถูกตัดเพื่อขายหารายได้เข้าประเทศ หากปล่อยให้โดยไม่ตัดก็จะเป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจ ด้วยทัศนะดังกล่าว นโยบายและวิธีการจัดการป่าของรัฐในประเทศเหล่านั้น จึงส่งผลสู่การทำไม้เพื่อส่งออกเป็นรายได้หลักของประเทศ พื้นที่ป่าจึงหมดไปอย่างรวดเร็ว

2. ผลพวงการจัดการป่า รัฐจะถือว่าป่า ตลอดจนไม้และทรัพยากรอื่นๆ จากป่าเป็นของรัฐ ประชาชนแต่ละคนต้องไม่ได้ ทั่วๆ ที่ชีวิตของพวกเขาต้องพึ่งพาอาศัยป่ามาโดยตลอด แต่ก็ต้องตกอยู่ในสภาพของผู้กระทำผิดกฎหมายของรัฐ (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2535: 19)

ส่วนสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2546: 23-36) ได้เสนอการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ ประเด็นความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหา ได้ดำเนินงานภายใต้กรอบนโยบาย กฎหมาย และมติคณะรัฐมนตรีต่างๆ ดังนี้

1. กฎหมายป่าไม้ กรมป่าไม้บริหารภายใต้กฎหมาย 5 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535

2. นโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 มีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดการและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนเป็นแนวทางการจัดการระยะยาว กำหนดให้มีเนื้อที่ป่าอย่างน้อยร้อยละ 40 ของเนื้อที่ประเทศ เป็นพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ ร้อยละ 15 และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ร้อยละ 25 ตามลำดับ กำหนดพื้นที่ลาดชันโดยเฉลี่ย ร้อยละ 35 ไม่อนุญาตให้ออกเอกสารครอบครองและรับรองการทำประโยชน์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน

3. มติคณะรัฐมนตรีต่างๆ ได้แก่ มติเกี่ยวกับการจัดขึ้นคุณภาพลุ่มน้ำและมาตรการการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำ มติเกี่ยวกับการจำแนกการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และมติคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ครอบคลุมถึงมาตรการและแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้

ที่กล่าวมาปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับราษฎรในพื้นที่เรื่องสิทธิการใช้ทรัพยากรป่าไม้ โดยรัฐเข้มงวดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าของชาวบ้านและเอื้อประโยชน์ให้กลุ่มนายทุนเช่าพื้นที่ป่าสงวนขนาดใหญ่ในราคาถูกเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน และยูคาลิปตัส ในภาคอีสานเกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องป่าอันเนื่องจากการอพยพคนออกจากป่าจากการดำเนินโครงการจัดที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ความขัดแย้งการใช้ที่ดินสาธารณประโยชน์ ผลพวงจากการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ การนำเอาที่ดินป่าสงวนที่สาธารณประโยชน์ไปสร้างศูนย์ราชการในภาคใต้ เกิดการประท้วงเรื่องที่ทำกินในเขตป่า การคัดค้านนายทุนบุกรุกป่าต้นน้ำ การคัดค้านการปลูกป่าการออกเอกสารสิทธิให้เอกชนโดยทับที่ทำกินราษฎร ในภาคเหนือ เกิดปัญหาอุทยานทับที่ทำกินโดยชาวบ้านจากอุทยาน 14 แห่งรวมตัวกันประท้วงใหญ่คัดค้านการอพยพถึง 2 ครั้ง ภายใต้

เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (คณ.) เกิดการเคลื่อนไหวผลักดันเรื่องพระราชบัญญัติป่าชุมชน จากประเด็นปัญหาดังกล่าวทั่วประเทศทำให้องค์กรพัฒนาเอกชน นักอนุรักษ์ นักวิชาการ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญนำประเด็นปัญหาของราษฎรเข้าสู่เวทีสาธารณะวงวิชาการ เกิดเครือข่ายชาวบ้านต่างๆ จากการรวมตัวกันของเกษตรกรรายย่อยซึ่งได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ โดยเริ่มจากการผลักดันโครงการของรัฐในภาคอีสาน เกิดเป็นสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน ภาคเหนือเกิดเครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ ภาคใต้เกิดสมาพันธ์ประมงพื้นบ้าน 13 จังหวัดและรวมตัวกันเป็นสมัชชาคนจน ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2538 อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2545 สมาชิกวุฒิสภามีมติเสียงข้างมากไม่ผ่านมาตราที่อนุญาตให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์และมีการแก้ไขรายละเอียดบางมาตรา ต่อมา เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2545 คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบความเห็นและข้อเสนอแนะจากสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเกี่ยวกับร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2545 คือ 1) ควรแก้ไขร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2545 ที่ผ่านการพิจารณาของวุฒิสภาให้รับรองสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้สามารถจัดการป่าชุมชนได้และให้มีกระบวนการสนับสนุนถ่วงดุลที่เหมาะสม และ 2) รัฐบาลควรปรับเปลี่ยนนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น แก้ไขกฎหมายป่าไม้ การปฏิรูปกรมป่าไม้ การปฏิรูปที่ดิน มีนโยบายที่ชัดเจนต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาหารและยาและเปิดเผยเหตุผลให้สาธารณชนทราบต่อไป

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2546: 35-49) จากการประชุมปรึกษาและทบทวนการทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนในประเทศไทยครั้งที่ 5 โดยมีตัวแทนจากเครือข่ายป่าชุมชนจากทุกภูมิภาคได้ร่วมประเมินสถานการณ์ (รีคอฟ, 2550: 15-18) ซึ่งมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนมาจากขบวนการภาคประชาชนที่มีความตระหนักรู้และเห็นความเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรกับสิทธิในพื้นที่ป่าและที่ดิน ในขณะเดียวกันก็รวมกันต่อสู้กับนโยบายส่งเสริมปลูกพืชเชิงเดี่ยว ส่งผลกระทบโดยตรงในการบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อขยายพื้นที่เกษตร
2. เป็นผลจากการขับเคลื่อนของกระแสสากลในการจัดการทรัพยากรที่มีชุมชนเป็นพื้นฐาน ในช่วงปี พ.ศ. 2533-2543 เรียกร้อง พรบ.ป่าชุมชน ยังไม่ได้มีการประกาศใช้ ยังไม่มีกฎหมายรับรองและมีเพียงการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ เพียงเล็กน้อยเท่านั้น
3. ด้วยการต่อสู้และรณรงค์ พรบ.ป่าชุมชนมาเป็นเวลานาน ส่งผลให้เครือข่ายป่าชุมชนไทยมีความกระตือรือร้นน้อยลง
4. บางภูมิภาคไม่มีกลไกสนับสนุนและประสานงาน ส่งผลต่อการจัดเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่าย เช่น เครือข่ายภูมินิเวศป่าบก เครือข่ายภูมินิเวศฝั่งตะวันออก
5. ในด้านการสนับสนุนจากสถาบันองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนเครือข่ายป่าชุมชนบางพื้นที่
6. กฎหมายการกระจายอำนาจเอื้อให้ท้องถิ่นเข้ามามีโอกาสจัดการทรัพยากรของตนเอง โดยมีชุมชนเป็นฐาน
7. การประกาศพื้นที่คุ้มครอง เช่น การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ได้สร้างปัญหาให้กับชุมชนเดิมที่มีถิ่นอาศัยในพื้นที่ก่อนประกาศเป็นเขตอุทยาน ชุมชนเกิดความไม่มั่นคงในชีวิต

8. ข้อจำกัดในเครือข่ายป่าชุมชนด้านทรัพยากรบุคคล ผู้ประสานงาน ผู้นำหลายท่านต้องแบ่งเวลาเพื่อการทำมาหากินสำหรับครอบครัว ทำให้มีเวลาสำหรับงานเครือข่ายน้อยลง

9. ยังไม่มีตัวแทนจากเครือข่ายป่าชุมชนเข้าร่วมในระดับนโยบาย ดังนั้นจึงไม่มีผลเชิงนโยบายเท่าที่ควร

10. ในการดำเนินงานที่ผ่านมาเครือข่ายป่าชุมชนยังขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ในการทำงานเชิงนโยบายหรือไม่มีข้อมูลเชิงวิชาการ ยังไม่มีการจัดเก็บเป็นระบบ ในการทำความเข้าใจกับภาคนโยบายและสาธารณะ จึงไม่สามารถดึงข้อมูลขึ้นมาใช้ในการวางแผนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างแท้จริง

จากการทบทวนการทำงานและบทเรียนร่วมกันของเครือข่ายป่าชุมชน ได้มีข้อเสนอแนะในการที่จะสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย กล่าวคือ ต้องมีการปรับโครงสร้างและกระบวนการทำงาน ค้นหาจุดอ่อนและจุดแข็ง เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น มีกรอบการทำงานร่วมกันด้านนโยบายเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน สิทธิชุมชนเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรโดยสร้างกลไกในการประสานงานในส่วนต่างๆขับเคลื่อนงานเชิงนโยบายเพื่อการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากร มีการสร้างงาน มีการพัฒนาด้านวิชาการในระดับนโยบายและการปฏิบัติงาน จัดทำข้อมูลที่สร้างความเชื่อถือต่อสาธารณะได้รับการเสริมสร้างศักยภาพในการวิเคราะห์ งานนโยบาย กฎหมาย การจัดการองค์กร เทคนิค วิชาการในการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2551: 18) เพื่อการสนับสนุนการจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมที่สามารถนำเสนอเชิงนโยบายบนฐานสิทธิชุมชนในการจัดการและเข้าถึงทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. พัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งสมัชชาป่าชุมชนแห่งประเทศไทยที่ได้การรับรองทางกฎหมายและยอมรับทางสังคมในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม ได้แก่ โครงสร้าง กลไกการประสานงาน ระบบฐานข้อมูลสมาชิกป่าชุมชน และสถานภาพทางกฎหมาย

2. เสริมสร้างศักยภาพและความยั่งยืนผ่านกระบวนการเรียนรู้ในหลายรูปแบบ เช่น การฝึกอบรม เวทีแลกเปลี่ยน การศึกษาดูงาน ในด้านการบริหารจัดการองค์กร (องค์กร, คณะทำงานและการดำเนินงานกิจกรรม) งานด้านรณรงค์ทั้งด้านนโยบายและสาธารณะ ด้านการเงินเพื่อการจัดการป่าชุมชนในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ) นโยบายการพัฒนาที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชน เกิดปัญหาแย่งชิงทรัพยากร การเข้าถึงรวมทั้งสิทธิดั้งเดิมของชุมชน

รีคอฟ (2551: 13) ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ การสูญเสียป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดของโลกในแถบแอฟริกา เอเชียและแถบหมู่เกาะเขตร้อน มีอยู่ประมาณ 18,500 ล้านไร่ หรือร้อยละ 20 ของพื้นที่โลกที่เป็นผืนดิน ในการสำรวจป่าไม้ ดังนั้น จากสถานการณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของชุมชน ทำให้เกิดกรณีขัดแย้งแก่งแย่งทรัพยากรทั้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับนายทุนและชาวบ้านกับรัฐเพราะประชากรเพิ่มขึ้น ทำให้ต้องการใช้ที่ดินเพิ่มขึ้น จึงเกิดการบุกรุกป่า จากสถิติของกรมป่าไม้ ปี 2555 พบว่า มีการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ 19,605 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกใหม่ 17,221 ไร่ และพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกเดิม 2,384 ไร่ มูลค่าความเสียหายรวม 1,319 ล้านบาท ด้านความขัดแย้งในการใช้พื้นที่ป่าอนุรักษ์ระหว่างประชาชนกับภาครัฐเกิดความรุนแรงมากที่สุด ศศิน เฉลิมลาภ (2555: 2)

1. ความหมายของป่าชุมชน

มูลนิธิโลกสีเขียว (2550: 2) ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดให้เป็นชุมชน มีการจัดการทรัพยากรและรักษาป่าโดยชุมชน ชุมชนได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน มีหลักการควบคุมระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์โดยคำนึงถึงระบบนิเวศ ท้องถิ่นได้รักษาภายใต้กรอบวิถีชีวิตดั้งเดิม มีระบบการจัดสรรกฎระเบียบและดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เสรี พงศ์พิศ (2547: 16) ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยประชาชนในท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนเป็นป่าในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ป่าในโรงเรียน ป่าในวัด ป่าปลูกเพื่อเป็นพื้นที่สาธารณะ เหล่านี้มีจำนวนน้อยหากเทียบกับป่าใหญ่ที่ผู้คนอาศัยอยู่มาเนิ่นนานก่อนการประกาศให้เป็นป่าอนุรักษ์ รวมทั้งป่าชายเลน ป่าโคก อันเป็นที่ทำมาหากินเลี้ยงชีพของชาวบ้าน เป็นแหล่งอาหารและยา วัสดุใช้สอยต่างๆ เป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพอันมีค่าสำหรับความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วน กรมป่าไม้ (2547: 24) ได้ให้ความหมาย ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ที่เป็นป่าบก ป่าชายเลน รวมทั้งผืนดิน ต้นไม้ พืชพันธุ์พืช สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติทั้งหมดรอบชุมชนหรือใกล้เคียง เช่น หมู่บ้าน องค์กรการบริหารส่วนตำบล เลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในทางเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าจะต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไหร่ จะดูแลรักษา พื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ป่าชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง การจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด

สรุป ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่า 4 ด้าน ได้แก่ ระบบองค์กร ระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ การมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์ความรู้ในป่าสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ

2. ประเภทของป่าชุมชน

กรมป่าไม้ (2547: 24-29) ได้แบ่งประเภทของป่าชุมชน โดยชาวบ้านรักษาป่าไว้ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ บางชุมชนก็รักษาป่าไว้เพื่อสืบทอดอุดมการณ์ความเชื่อและเพื่อประกอบพิธีกรรม บางชุมชนก็กันพื้นที่ป่าไว้เพื่อรักษาคุณภาพของระบบนิเวศเกษตรกรรมท้องถิ่น ทั้งนี้ เนื่องมาจากรูปแบบของการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ในการทำการเกษตรในชนบทที่อยู่ใกล้ป่าหรือในป่ามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่น นอกจากนี้ ป่าชุมชนยังอาจเกิดมาจากการต่อต้านการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอก การรักษาป่าไว้เพื่อการใช้สอยของชุมชนรวมทั้ง ป่าชุมชนที่เกิดจากการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ป่าชุมชน แบ่งออกได้เป็น 8 ประเภท ดังนี้

1. ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร เป็นป่าชุมชนที่ใช้ร่วมกัน กำหนดหวงห้ามมิให้มีการบุกรุกเพื่อเป็นการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร
2. ป่าวัด หรือป่าอภัยทาน เป็นป่าชุมชนที่ชุมชนร่วมกันกำหนดให้เป็นเขตสำนักสงฆ์หรือเขตอภัยทาน เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมหรือศูนย์ศึกษาธรรม
3. ป่าดอนปู่ตา เป็นป่ากำหนดขึ้นเพื่อพิธีกรรม ตามความเชื่อของชุมชนที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยการพึงพิงต่อปู่-ตา ให้ปกปักรักษา จึงต้องจัดสถานที่ให้ปู่ตายู่

4. ป่าช้า มีในแทบทุกพื้นที่ เป็นสถานที่เผาศพหรือฝังศพคนตาย ซึ่งชุมชนกำหนดเป็นเขตหวงห้ามไว้ร่วมกัน

5. ป่าโรงเรียน เป็นป่าโรงเรียนในชุมชน มีการอนุรักษ์ไว้หรือปลูกขึ้นมาใหม่ภายในบริเวณโรงเรียน

6. ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ เป็นป่าที่ชาวบ้านกำหนดขอบเขตไว้สำหรับการใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ หรืออาจใช้สอยเพื่อประโยชน์อื่น ๆ

7. ป่าใช้สอย เป็นพื้นที่ชุมชนกำหนดเป็นเขต เพื่อเป็นการตัดไม้ใช้สอยในชุมชนซึ่งการดำเนินการมักขออนุญาตจากองค์กรภายในชุมชน

8. ป่าปลูกพัฒนา เป็นป่าที่เกิดขึ้นภายหลังการกีดกันจากแนวนโยบายของรัฐบาล เรื่องป่ามีมากขึ้น บางพื้นที่ได้มีการปลูกป่าขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์อื่น ๆ

ในขณะที่ มงคล ด้านธานินทร์ (2536: 17) ได้จัดระดับการใช้ประโยชน์ ระดับกรรมสิทธิ์ในป่าชุมชน และประเภทของป่าชุมชนในภาคอีสานไว้ ดังนี้

1. เป็นป่าที่ชาวบ้านใช้ทำมาหากิน และให้ชาวบ้านรู้สึกผูกพันกับทรัพยากรป่า
2. เป็นป่าที่ชาวบ้านเลือกใช้ประโยชน์ตามความจำเป็นของชุมชนโดยไม่ได้ครอบครองพื้นที่ทั้งหมด แต่เลือกใช้ตามความจำเป็นของชุมชน

3. เป็นพื้นที่ชาวบ้านสามารถจำแนกชนิด และขนาดของพื้นที่ได้ ซึ่งการศึกษาในเรื่องป่าชุมชนได้แบ่งศึกษาเรื่องสำคัญ ๆ ดังนี้

3.1 การเกิดของป่าชุมชน

3.1.1 เกิดขึ้นตามวัฒนธรรมความเชื่อ ป่าชุมชนเกิดจากวัฒนธรรมความเชื่อ มักจะมีการกำหนดพื้นที่พร้อม ๆ กับการตั้งชุมชน โดยชุมชนร่วมกันกำหนดพื้นที่ที่เป็นดอนปู่ตา พื้นที่ป่าช้า พื้นที่วัดป่า ตั้งแต่เริ่มต้นถิ่นฐานครั้งแรก

3.1.2 เกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยา ป่าชุมชนเกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยานี้ มักจะเป็นป่าชุมชนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ป่าที่ช่วยป้องกันการกัดเซาะริมฝั่งแม่น้ำ และป่ากำบังลม เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นภายหลังการตั้งถิ่นฐานแล้ว และเริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับสภาพแวดล้อม จึงได้มีการกำหนดพื้นที่เอาไว้

3.1.3 เกิดขึ้นตามความจำเป็นในการใช้สอย ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้ จะเกิดจากที่ชุมชนได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน และรับรู้ร่วมกันว่าควรจะใช้ประโยชน์ต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าโคกสำหรับเก็บเห็ด ฯลฯ บริเวณเหล่านี้ไม่เหมาะสมสำหรับการถางทำไร่

3.2 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ชุมชนมีการเลือกใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ดังต่อไปนี้

3.2.1 เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เช่น ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร หรือป่าพัฒนาแหล่งต้นน้ำ

3.2.2 เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรม ตามความเชื่อ เช่น วัดป่าเขตอภัยทาน ป่าช้า ดอนป่า เป็นต้น

3.2.3 เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับทำมาหากิน เช่น ทำเลเลี้ยงสัตว์ พื้นที่เก็บเห็ด ฯลฯ

3.2.4 เพื่อเป็นแหล่งใช้สอยของชุมชน เช่น ป่าใช้สอย เป็นต้น นอกจากนี้บางพื้นที่ยังมีการปลูกป่า เพื่อการกักเก็บน้ำและดิน และบางพื้นที่ที่มีการปลูกป่าในบริเวณโรงเรียนด้วย

3.3 ระดับกรรมสิทธิ์ในป่าชุมชน ป่าชุมชนมีระดับกรรมสิทธิ์ตามความรู้สึกร่วมกันของป่าชุมชน เป็น 3 ระดับ คือ

3.3.1 ป่าชุมชนที่หลายชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน

3.3.2 ป่าชุมชนที่คนในชุมชนถือเป็นการกรรมสิทธิ์และใช้ประโยชน์ร่วมกัน

3.3.3 ป่าชุมชนที่คนในชุมชนไม่มีกรรมสิทธิ์ แต่สามารถใช้ร่วมกันได้ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชุมชนร่วมกันกำหนด

การศึกษาภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในการจัดการทรัพยากรของฉลาดชาย รติมานนท์ (2535: 72-73) จำแนกประเภทของป่าโดยอาศัยหลักการของประโยชน์ใช้สอยของชาวบ้าน กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือ ชาวบ้านจำแนกป่าออกเป็น 3 ประเภท ตามประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ 1. ป่าต้นน้ำ มักเป็นป่าดิบหรือป่าเบญจพรรณที่มีความชื้นค่อนข้างสูง ชาวบ้านถือว่าป่าชนิดนี้มีความจำเป็นต่อการเกษตร 2. ป่าใช้สอย เป็นป่าเต็งรังหรือป่าเบญจพรรณ ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งอาหาร เช่น เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ สมุนไพรหรือไม้ในการสร้างบ้านและ 3. ป่าศักดิ์สิทธิ์หรือป่าพิธีกรรม เป็นป่าขนาดเล็ก ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ป่าทึบ ที่เป็นแหล่งน้ำซับ ชาวบ้านมักถือว่าเป็นแหล่งต้นน้ำที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ อีกลักษณะหนึ่งเป็นป่าแพะที่ไม่เหมาะกับการเกษตรจึงเก็บไว้ใช้สำหรับพิธีกรรม เช่น การตั้งของหอผีหรือป่าช้า

3. รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย

แนวคิดเดิมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ คือ การรวมศูนย์หรือการผูกขาดอำนาจ โดยรัฐอย่างไรก็ตามทรัพยากรถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง นำมาซึ่งสถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งของสังคมในระดับต่างๆ ทั้งระดับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ชุมชนและนายทุน ตลอดจนระหว่างชุมชนด้วยกันเอง นำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาที่ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนจึงเป็นกระแสที่สำคัญและชุมชนใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง

ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนจากการใช้ฐานรากวัฒนธรรมชุมชน ประเพณี ความเชื่อของท้องถิ่นและองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อให้เป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับชุมชน ท้องถิ่นและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่มากกระทบความรู้ เจตคติที่ดี และการมีส่วนร่วม ชุมชนมีการเรียนรู้หลายลักษณะผ่านพิธีกรรม ประเพณี ตัวบุคคลและการปฏิบัติซ้ำ การเลือกผสมผสานความรู้ที่เข้ามากระทบจากภายนอก ผู้นำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเครือข่ายองค์กรชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาด้านการปกป้องต่อการขยายแนวร่วมสู่ญาติมิตร ลูกหลาน การจัดการป่าที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน การดูแลรักษาและมีกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรอย่างกระจายและทั่วถึง (อนุก นาคบุตร, 2535: 17) รูปแบบการจัดการป่าที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์การจัดการป่า และให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์จากป่า เป็นผู้กำหนดแผนและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน

แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของอนันท์ กาญจนพันธ์ (2543: 5-6) ได้แบ่งออกเป็น 4 แนวทาง ดังต่อไปนี้

1. แนวทางการศึกษาการจัดการทรัพยากรในเชิงอรรถประโยชน์ เป็นการศึกษาและจัดการที่เน้นความเข้าใจระบบธรรมชาติว่า เป็นทรัพยากรสาธารณะที่มีประโยชน์ต่อการนำมาพัฒนา แนวทางนี้มักจะมองข้ามความหมายในด้านจิตใจวัฒนธรรมและสังคม เป็นการมองธรรมชาติอย่างแยกส่วน และไม่ให้ความสำคัญกับชุมชน

2. แนวทางการศึกษาการจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ที่ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศวิทยาระบบชาติกับระบบสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นการศึกษาการจัดการเชิงจิตสำนึกและพฤติกรรมทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นรากฐานเพื่อการยังชีพของมนุษย์โดยการปรับตัว และสร้างระบบความรู้ที่จะใช้เป็นทางเลือกสำหรับการจัดการทรัพยากรชุมชนของท้องถิ่น ตัวอย่างได้แก่ การศึกษาระบบนิเวศลุ่มน้ำ และนิเวศการเกษตร

3. แนวทางการศึกษาการจัดการทรัพยากรในเชิงสถาบัน ที่คล้ายกับแนวทางที่สอง แต่กว้างกว่าโดยมองความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศวิทยาระบบชาติกับระบบสังคมวัฒนธรรมที่ไม่ยึดติดเพียงชุมชนที่เป็นเพียงหน่วยเดียวในระบบสังคมและเศรษฐกิจ แต่ถือว่าเป็นการจัดการร่วมกันของหลายสถาบันทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นรัฐ ส่วนร่วม และสิทธิส่วนบุคคล ซึ่งเป็นการนำมาซึ่งแนวความคิดให้รัฐกับองค์กรชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรร่วมได้

4. แนวทางการศึกษาการจัดการทรัพยากรในเชิงความสัมพันธ์ของอำนาจที่มองเห็นความแตกต่างกันของการใช้อำนาจในการเข้าถึงและปกป้องทรัพยากรโดยอาศัยโครงสร้างทางอำนาจด้านเศรษฐกิจ การเมือง และอำนาจของชุมชนในการจัดการ ซึ่งการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เชื่อมโยงในระดับต่าง ๆ นั้น สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความหลากหลายได้

สรุป ทั้ง 4 แนวทางนั้นมีความสำคัญต่อการมองและการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมชุมชนที่เหมาะสม ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาตามกรอบแนวคิดนี้เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนต้นแบบของมหาสารคาม

การพัฒนาเชิงสถาบันทั้งการสร้างเสริมเข้มแข็งขององค์กรควบคู่กับกระบวนการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งชุมชน การพัฒนาข้อตกลง กระบี่เบี่ยงที่สอดคล้องกับสถานการณ์ชุมชน วัฒนธรรมประเพณีจะทำให้การจัดการป่าและทรัพยากรชีวภาพในท้องถิ่นมีประสิทธิภาพและได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (2551: 49) ส่วนการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน ของวิทยุर्थ จารัสพันธ์ (2535: 92) ได้เสนอการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนให้ชุมชนได้ประโยชน์ภายใต้การดูแลฟื้นฟูสภาพนิเวศน์อย่างมีระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าภายใต้ระบบการจัดการ ก่อให้เกิดรูปแบบการจัดการของป่าชุมชนที่หลากหลาย มีความแตกต่างกัน ได้แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนไว้ 2 รูปแบบ คือ 1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยจากความเชื่อ ที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ช่วยให้นักผู้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างพอเหมาะ แต่ปัจจุบันสถานการณ์มีแนวโน้ม ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติน้อย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องสร้างกฎต่าง ๆ มาเสริมสร้างพลังความเชื่อ ได้แก่ ป่าปู่ตา ป่าของวัด จุดประสงค์เพื่อให้วัดสงบรรมเย็นเหมาะแก่การเจริญภาวนาของสงฆ์ของวัดป่า จึงก่อให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ในวัดตามความเชื่อของศาสนา โดยพระสงฆ์จะเป็นแกนนำของชาวบ้านในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ เพื่อขึ้นำให้ประโยชน์ของต้นไม้เป็นหลักในการจูงใจชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม และ 2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยกลุ่มพลังทางสังคมชุมชน

2. ป่าชุมชนถาวรเพื่อการอนุรักษ์ วางแผนร่วมกับอุทยานแห่งชาติภูผาม่าน ดำเนินการกันพื้นที่ป้องกันไฟป่า

3. ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกัน กำหนดกฎระเบียบร่วม โดยห้ามตัดต้นไม้ ขนาดเส้นรอบวง 30 เซนติเมตรขึ้นไป ยกเว้นการนำไปซ่อมแซมที่อยู่อาศัย โดยได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด

4. ป่ากันชน

5. ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์

จากข้อมูลของเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีสาน ที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กันกับประเด็นการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ อ้างถึงในไพรินทร์ เส่าสาย และ ชูติพงศ์ รุ่งเรือง (2552: 3-6) พบว่า ในพื้นที่ภาคอีสานมีเครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่มีพื้นที่รูปธรรมจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ จัดการน้ำ การจัดการขยะและการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ จำนวน 392 แห่ง แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ กรณีการจัดการป่าชุมชน จำนวน 310 แห่ง จำนวน 1,938 ชุมชน พื้นที่ประมาณ 585,908 ไร่ กรณีการจัดการทรัพยากรน้ำ จำนวน 26 แห่ง จำนวน 163 ชุมชน กรณีการจัดการขยะและสิ่งแวดล้อมเมือง จำนวน 22 แห่ง จำนวน 22 ชุมชน และกรณีการจัดการที่ดิน จำนวน 33 พื้นที่ จำนวน 248 ชุมชน กรณีการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น 2 แห่ง จำนวน 44 ชุมชน ได้มีการสำรวจฐานข้อมูลกลุ่มองค์กรชุมชนที่ดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรฯ เกษตรกรรม และภัยพิบัติภาคอีสาน นำร่อง 12 จังหวัดในลุ่มน้ำ ชี มูล ให้เห็นศักยภาพองค์กรและเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำ และหาแนวทางการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว พบว่า เมืองครชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรฯ ภัยพิบัติ และเกษตรกรรมยั่งยืน รวม 159 องค์กร การดำเนินงานและ ภารกิจของเครือข่ายที่ผ่านมา มีการทำงานที่กระจายไปตามพื้นที่จังหวัด โดยเน้นไปที่การจัดการระดับพื้นที่ เช่น บวชป่า ปลุกป่า การทำปุ๋ยอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน การพัฒนาพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่น ส่วนประเด็นรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอีสานมี 4 ระดับ คือ

1. ระดับครัวเรือนเป็นการจัดการที่ไม่มีความซับซ้อน ใช้หลักความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือเพื่อนบ้านติดกัน เป็นกติกาในการควบคุมการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นๆ เป็นหลัก เช่น กลุ่มทำนาทามในพื้นที่กุดขาคิม ตำบลกุดขาคิม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์

2. ระดับกลุ่ม เป็นการจัดการที่มีระบบมากขึ้น มีระบบสมาชิก เกิดจากความสมัครใจของคนในชุมชนบางส่วนหรืออาจจะมาจากต่างชุมชนแต่ใช้พื้นที่นี้เวศเป็นตัวกำหนดการเป็นสมาชิกของกลุ่ม มีการระดมทุน ระดมแรง ร่วมกัน มีการกำหนดกติกาหรือข้อตกลงร่วมในการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันที่เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น แต่ไม่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อนโทษที่รุนแรง มีทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามความต้องการของชุมชนและเกิดการการสนับสนุนขององค์กรภายนอก และเกิดขึ้นเพื่อต่อรองเชิงอำนาจกับภายนอก

3. ระดับองค์กรชุมชน/หมู่บ้าน ลักษณะเป็นทางการ มีความเป็นเอกภาพภายในชุมชนมากขึ้น มีการจัดตั้งองค์กร 2 ลักษณะ คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการเฉพาะพื้นที่ เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ที่มีบทบาทสำคัญ เช่น ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำทางการ พระสงฆ์ ผู้หญิง เยาวชน เป็นต้น มีการจัดรูปโครงสร้างองค์กรที่เป็นทางการมากขึ้น เช่น มีประธาน รองประธาน กรรมการ เลขานุการ เป็นต้น เป็นกลไกในการดูแลจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีการกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนควบคู่กับการใช้ความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือควบคุมการใช้ประโยชน์ การเกิดขึ้นของเครือข่ายมีทั้ง ลักษณะเฉพาะของประเภททรัพยากร เช่น เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดสุรินทร์ เครือข่ายลุ่มน้ำห้วยสามหมอก และเครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชนที่อยู่บนฐานทรัพยากรที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภูเก้าภูกระแตและบึงละหานนา เครือข่ายลุ่มน้ำเขิน เป็นต้น

ส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กันกับประเด็นการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแบบบูรณาการ ได้แก่ เครือข่ายอนุรักษ์ป่าภูเก้าภูกระแต อ. แวงน้อย จ.ขอนแก่น พื้นที่ 2,800 ไร่ ชุมชนการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ เช่น ชุมชนรอบป่า องค์ปกครองส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์ หน่วยงานราชการ ในปี 2550 ชุมชนมีการศึกษามูลค่าเชิงเศรษฐกิจของชุมชน 1 หมู่บ้าน จาก 11 หมู่บ้านรอบป่า จากการใช้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ป่าภูเก้า-ภูกระแต พบว่า พื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ชาวบ้านมีพื้นที่เลี้ยงสัตว์มากและปริมาณการเลี้ยงสัตว์ของชุมชนเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวบ้าน 364 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยรวม 11,296,208.00 บาท เฉลี่ยรายครัวเรือนประมาณ 35,982 บาท ส่วนมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่า 5 ประเภท คือ ไม้พื้น ถ่าน ไม้เชื้อเพลิง พืชผัก เห็ด สมุนไพร สัตว์และแมลง จากจำนวน 90 ครัวเรือน คิดเป็นค่าเฉลี่ยพบว่า มีจำนวน 284,739.54 บาท รวมทั้งสองประเภทพบว่า 11,580,947.54 บาท/ปี การรวบรวมข้อมูลดังกล่าว เป็นเพียงการศึกษาข้อมูลเพียงหมู่บ้านเดียวเท่านั้น หากมีการรวบรวมข้อมูลทุกหมู่บ้านรอบป่า มูลค่าคงเพิ่มขึ้นอีกนับสิบเท่า สอดคล้องกับการศึกษาป่าชุมชนดงมัน ต. ค้อเหนือ อ. เมือง จ.ยโสธร ในประเด็นการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยการส่งเสริมของสำนักงานป่าไม้ 7 อุบลราชธานี ตั้งแต่ปี 2544 ชุมชนมีกิจกรรมเศรษฐกิจที่พัฒนาจากการรักษาป่าชุมชน 3,006 ไร่ จนป่ามีความอุดมสมบูรณ์และมีเห็ด มีปริมาณ 5 – 6 ตัน/ปี ชาวบ้านจาก 7 หมู่บ้านรอบป่าจึงรวมตัวกันในนาม กลุ่มเกษตรเพาะเห็ดค้อเหนือ ทำผลิตภัณฑ์อาหารป่า เรียกว่า “วนาทิพย์ โอท็อปชุมชนคนรักป่า” เช่น เห็ดโคนน้ำเกลือ เห็ดเผาะในน้ำเกลือ ไข่มดแดงในน้ำเกลือ แมลงคั่วเกลือ บรรจุกระป๋องและขวดแก้ว ออกมาจำหน่ายมีรายได้ประมาณปี 1.2 ล้านบาท มีผลผลิตประมาณ 1,500 – 2,000 ชิ้น ต่อปี และปริมาณวัตถุดิบร้อยละ 30 มาจากป่าชุมชนดงมัน ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ย 6,000 บาท/คน/ปี และได้จัดสรรผลกำไรจากกลุ่มประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ เพื่อเป็นกองทุนในการจัดการป่าชุมชนดงมัน

สอดคล้องกับการศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำมูน ในประเด็นการมีส่วนร่วม โดยเครือข่ายองค์กรชุมชนเขาแผงม้า อ. วังน้ำเขียว จ. นครราชสีมา ทำให้ชุมชนลดการใช้ป่า และสร้างรายได้จากอาชีพเสริม เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างหน่วยงาน เช่น กรมอุทยานฯ มอบที่ดินว่างเปล่าบางส่วนให้กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำมูนเพื่อทำกิจกรรมหลายอย่างได้แก่ ปลูกป่า จัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เช่น ผาชมตะวัน ป่า และให้มีการจัดสรรที่ทำกินให้กับผู้อพยพออกจากป่าซึ่งมีฐานะยากจนและไร้ที่ทำกินคนละ 3 ไร่ ทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการท่องเที่ยว

ส่วนการศึกษาที่เป็นผลจากการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม เน้นเรื่องสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บ้านฮ่องฮ้อ และเครือข่าย ต.ท่าช้าง อ.สว่างวีระวงศ์ จ.

อุบลราชธานี เนื่องจากปัญหาสัมปทานดูดทราย ทำให้ตลิ่งพังและระบบนิเวศเสียหาย ชุมชนโดยรอบจึงรวมตัวกันทำวังปลาแก้นางวางลำน้ำ การประสานขอความช่วยเหลือจาก อบต. ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ครู ทำให้กลุ่มเข้มแข็งขึ้น หยุดยั้งการดูดทรายได้ โดย อบต. ให้การสนับสนุนงบประมาณและให้ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการหาปลา คิดเป็นเงิน 2,834,710 บาท/ปี เฉลี่ย

ประมาณ 72,685 บาท/ครอบครัว/ปี นับเป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากความตั้งใจในการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นของชุมชนอีสาน เพราะทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทางด้านอาหารและแหล่งรายได้ให้กับชุมชนได้ นอกจากนี้ยังเป็นประสบการณ์สำคัญที่ทำให้เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเอง เป็นรูปแบบการจัดการที่มีความเหมาะสมต่อสภาพนิเวศท้องถิ่น เหมาะสมต่อความต้องการและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่สามารถจัดการได้ โดยที่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานท้องถิ่นและชุมชนได้เป็นอย่างดี กล่าวได้ว่า ทั้งพื้นที่รูปธรรม ทั้ง 4 พื้นที่ เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่พื้นที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของภาคอีสานประมาณ 400 แห่ง นั้น ได้กระจายอยู่ตามฐานระบบนิเวศของชุมชน ทั้งพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่โคก พื้นที่ปลายน้ำ ซึ่งแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันด้านการจัดการ ความรู้ภูมิปัญญาการจัดการ และการปกป้องสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน ประเด็นสำคัญของชุมชนที่เป็นพื้นที่ต้นแบบทั้ง 4 แห่งนั้น คือ การนำเสนอผลประโยชน์เชิงบวกที่เกิดขึ้นจากการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีคุณค่าและทำให้ชุมชนและสาธารณะเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ต่อเนื่องยาวนาน

อีกทั้งข้อเสนอด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของพิชาญ ทิพย์วงษ์ และสันติภาพ ศิริวัฒน์ไพบูลย์ (2553: 7-19) ที่มีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันกับประเด็นระบบองค์กร ระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ดังต่อไปนี้

- 1) ให้ชุมชนมีสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยรัฐต้องยืดหยุ่นทางกฎหมายในพื้นที่ที่ชุมชนดั้งเดิม ชุมชนมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่สาธารณะประโยชน์ให้ชัดเจนเพื่อป้องกันปัญหาการครอบครองของนายทุนที่เข้าซื้อที่ดินเพื่อการทำประโยชน์ในการท่องเที่ยว
- 2) ส่งเสริมสนับสนุนการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาค
- 3) เสนอนโยบายการสนับสนุนองค์กรชุมชนหรือท้องถิ่นในการประเมินการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรลุ่มน้ำหลังการจัดการ
- 4) การผลักดันการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การเสนอแผนซ่อมแซมและต่อเติมฝายหินทิ้งเข้าสู่แผนพัฒนาประจำปีของ อบต. การของบสนับสนุนประจำปีในการทำกิจกรรมอนุรักษ์ลำน้ำชี เนื่องจากลำน้ำชีเกิดปัญหาการกัดเซาะทำให้ตลิ่งพังสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำชี
- 5) เสนอการจัดการทรัพยากรโดยใช้องค์ความรู้แบบชาวบ้านเข้าบรรจุในแผนพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล
- 6) ทบทวนโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนอีสาน
- 7) กำหนดให้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น การทำเหมืองแร่ การพัฒนาแหล่งน้ำ การสร้างระบบโครงข่ายน้ำ (Water Grid) โครงข่ายพลังงานไฟฟ้า (Power Grid) โครงการและแผนพัฒนาในระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขง ต้องมีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพตามรัฐธรรมนูญ รวมถึงจัดให้มีกระบวนการพิจารณาทางเลือกอย่างรอบด้านโดยใช้กลไกการประเมินสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ (Strategy Environmental Assessment: SEA)

8) คุ่มครองพื้นที่ชุ่มน้ำ เช่น ป่าบุงป่าทาม บึง หนอง แม่น้ำ และลำห้วย ที่เป็นพื้นที่เชื่อมต่อสำคัญในโครงข่ายระบบนิเวศชุ่มน้ำ ไม่ให้ถูกเปลี่ยนแปลงสภาพจากการพัฒนาแหล่งน้ำ การสร้างเขื่อน ประตุน้ำ คันดิน และป้องกันไม่ให้เกิดการบุกรุก ทำลาย และยึดพื้นที่เพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล โดยมีมาตรการตามกฎหมายที่เอื้อต่อการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม ส่วนการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับประเด็นความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการจัดการป่าชุมชนเชิงนิเวศวัฒนธรรมของประดิษฐ์ บัญพลอด (2547: 12-18) ป่าชุมชนชั้นใดใหญ่ อ.เมือง จ.ยโสธร พื้นที่ 9 หมู่บ้าน มีความเชื่อ ในการอนุรักษ์ป่า มีป่าดอนปู่ตา 100 ไร่เศษ สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ สงบร่มเย็น มีความหลากหลายของพันธุ์พืช ชาวบ้านเชื่อว่าป่าดอนปู่ตามีวิญญาณของผีบรรพบุรุษ หรือผีปู่ตาอาศัยอยู่ เพื่อคอยช่วยเหลือ คุ่มครองให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านจะประกอบพิธีเลี้ยงผีปู่ตาทุกวันพุธแรกของเดือน 6 หรือ เดือนพฤษภาคมของทุกปี โดยมี พ่อจ้ำ เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดทำพิธีสักการะเจ้าปู่ ป่าดอนปู่ตา จึงเป็นตัวอย่างที่มีรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นโดยใช้ภูมิปัญญา ความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ทำให้เกิดความยั่งยืน ชี้ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องอยู่กับป่า ชุมชนยังมีนิทาน เพลงพื้นบ้าน และคำสอนต่างๆ อีกมากมายที่ถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องเพื่อปลูกจิตสำนึกในการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องและสมดุลร่วมกับธรรมชาติ ภายในชุมชนยังมีระบบผู้อาวุโสที่คอยดูแลเคลียร์ปัญหาภายในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยให้ทรัพยากรป่าไม้และการดำรงชีวิตของคนยั่งยืนในมิติต่างๆ ดังต่อไปนี้ 1) ระบบเศรษฐกิจคนที่อยู่ภายในชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรป่าไม้ในการเลี้ยงชีพ 2) การศึกษา การที่คนในชุมชนรู้จักใช้ผลผลิตจากป่าได้อย่างมีคุณไม่เกิดโทษ 3) ความสัมพันธ์เชิงสังคม คนในชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับป่าที่คล้ายคลึงกัน มีการใช้และการจัดการทรัพยากรของชุมชนตนเอง เอื้อเพื่อพึ่งพากัน 4) การสื่อสาร อยู่ในรูปแบบของความเชื่อ การรับการสืบทอดมรดกความรู้ จากผู้รู้สู่ผู้รับความรู้ อย่างต่อเนื่อง 5) ค่านิยมและจิตวิญญาณ พึ่งพากัน เมื่อคนใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ขณะเดียวกันก็มีส่วนร่วมในการดูแล ซ่อมแซม และอนุรักษ์ ไปพร้อมๆ กัน 6) โครงสร้างทางสังคม ชุมชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าเท่าเทียมกัน ความเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ทรัพยากรป่าไม้เกิดขึ้นหลังจากที่รัฐส่งเสริมให้คนส่วนในสังคมมีการผลิตเพื่อการค้าอย่างเข้มข้น มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของคน ทำให้คนในสังคมละเลย ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยสะสมและใช้มา ทำให้สังคมเกิดประเด็นโต้แย้งระหว่างรัฐกับคนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทำให้เกิดกระบวนการทางสังคมของคนในหลายๆ ชุมชนที่ประสบปัญหา ผ่านการเรียกร้องให้รัฐออกกฎหมายที่เรียกว่า พ.ร.บ. ป่าชุมชน ให้เป็นประเด็นสาธารณะ เพื่อประกาศจุดยืนของขบวนการ อีกทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของภัชราภรณ์ สาคำ (2552: 121-125) ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ตามแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม ป่าชุมชนสะแก อ.ด่านซ้าย จ.เลย พบว่า ทุนวัฒนธรรม แบ่ง 2 ประเภท ได้แก่ 1) วัฒนธรรมที่อยู่ในชุมชน คือ เชื้อเรื่องผีบรรพบุรุษโดยผ่านพิธีกรรมเลี้ยงบ้าน ป่าดงห่อหรือพื้นที่ป่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ 2) วัฒนธรรมที่อยู่ภายนอกชุมชน ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม เพื่อเสริมสร้างพลังและอำนาจ 4 ด้าน ได้แก่ 1) การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า 2) ระเบียบกฎเกณฑ์ 3) องค์กรประชาชน และ 4) การสนับสนุนจากภายนอก ผ่านรูปแบบการจัดการแบบดั้งเดิมบนพื้นฐานวัฒนธรรมพื้นถิ่นและการจัดการแบบพัฒนาสมัยใหม่ควบคู่กัน ส่วนโกมล แพรกทอง (ม.ป.ป.) กล่าวถึง การจัดการป่าชุมชนมีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลายอย่าง มีความสัมพันธ์กันกับประเด็นระบบองค์กร จำแนกองค์ประกอบ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า กำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่า เช่น เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำ เป็นแหล่งอาหาร
2. การมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหมหรือลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้
3. องค์กรประชาชน จะต้องมืองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่ดูแลป่าก่อให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน
4. การสนับสนุนจากภายนอก การสนับสนุนทางวิชาการ อุปกรณ์และวัสดุ เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์อย่างยั่งยืน อีกทั้งนักวิจัยของศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน แห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (2545: 43) ได้สรุปรูปแบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ 8 ประเด็น ได้แก่ 1) การกำหนดแนวเขตป่าชุมชน 2) การแบ่งพื้นที่เพื่อการจัดการป่า 3) การใช้ประโยชน์จากป่าและทรัพยากร 4) การสร้างกฎระเบียบและข้อตกลงเพื่อการจัดการป่า 5) การสร้างกลุ่มองค์กรชุมชน 6) การกำหนดกิจกรรม 7) การลงโทษผู้ฝ่าฝืน 8) การรณรงค์และผลักดันการเปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับการจัดการป่าและทรัพยากร ส่วนภาคประชาชนใช้หลักการบริหารจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมในรูปแบบของป่าชุมชน สามารถใช้ประโยชน์จากป่าควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของชุมชนส่วนรวม ส่วนสรรเสริญ ภาษา (2548: 4) ได้เสนอการรูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับประเด็นระบบองค์กร และการมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) แนวคิดการจัดการป่าชุมชน 2) การคัดเลือกคณะกรรมการ 3) การจัดโครงสร้างบริหารองค์กร 4) การวางแผน 5) การดำเนินงาน 6) การประเมินผลงาน 7) การประสานงานระหว่างองค์กร 8) การบริหารจัดการงบประมาณ 9) วิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กร

จากการทบทวนแนวคิดการจัดการป่าชุมชน ผู้วิจัยจึงสรุปว่า การจัดการป่าชุมชนเป็นไปตามธรรมชาติหรือป่าที่ชุมชนสร้างขึ้น เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกันโดยเอาความต้องการพึงพิงป่ามาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชน กิจกรรมการดำเนินงานจะต้องเกิดจากการที่ประชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้การจัดการป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม ดังนั้น การศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนต้นแบบของจังหวัดมหาสารคาม กรณีศึกษา: เปรียบเทียบระหว่างป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาถึงรูปแบบการจัดการป่าชุมชนมหาสารคามมีมิติการจัดการป่าอยู่ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ระบบองค์กร 2) ระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ 3) การมีส่วนร่วมของชุมชน และ 4) องค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน

4. การพัฒนาเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืนในแผนปฏิบัติการ Agenda 21 คือ การบรรลุถึงความสมดุลอย่างยั่งยืนระหว่างการใช้บริโภค ประชากรและสมรรถนะของโลกในการดำรงสิ่งมีชีวิต รวมถึงการพัฒนาเทคโนโลยีและเทคนิคต่างๆ ที่สนองความต้องการของมนุษย์ ในขณะเดียวกันกับที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง ได้คำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน 4 ส่วน คือ มิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ การอนุรักษ์และจัดการทรัพยากร การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มต่างๆ และวิถีดำเนินงาน แนวคิดที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นได้ระบุถึงรากเหง้าของปัญหาอย่างชัดเจน ได้แก่ ปัญหาความยากจนซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมบกพร่อง ไม่ว่าจะเป็นระบบความสัมพันธ์ของสังคมระดับท้องถิ่น ระหว่างเจ้าของทุนกับเกษตรกรและผู้ใช้แรงงาน ความสัมพันธ์ทางสังคม

ระดับนานาชาติ ดังนั้น เพื่อให้การทำลายสิ่งแวดล้อมลดลง ต้องพึ่งตนเองภายใต้ข้อจำกัดทางสภาพธรรมชาติและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม วรวิทย์ โธมรัตน์พันธ์ (2551: 142-144)

4.1 ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

4.1.1 การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นคำที่มีรากฐานมาจากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ การเพิ่มผลผลิต การใช้หรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด รู้จักถนอมในการใช้ เพื่อให้มีไว้ใช้ เพื่อใช้ได้อย่างยาวนานจนถึงคนรุ่นหลัง

4.1.2 การใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดี โดยไม่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมนั้นด้วยประสิทธิภาพลง หรือกระทบกระเทือนต่อคนรุ่นหลัง

4.2 แนวทางในการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

4.2.1 ประชาชนและภาครัฐต้องช่วยกันควบคุมปล่อยของเสียที่สร้างขึ้นให้ออกสู่ธรรมชาติให้น้อยลง

4.2.2 ประชาชนและภาครัฐต้องรู้จักวิธีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

4.2.3 ประชาชนทุกคนต้องเกิดจิตสำนึกร่วมกัน โดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรบริโภคทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสม

4.2.4 ภาครัฐควรวางมาตรการการประมาณรายได้ออกไปสู่ภาคประชาชนในทุกกลุ่มทุกอาชีพ เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

4.2.5 ภาครัฐควรวางมาตรการในการควบคุมอัตราการเพิ่มของจำนวนประชากร

ป่าชุมชนเป็นป่าที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นโดยชุมชนเป็นผู้มีสิทธิในการจัดการป่าในรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชุมชนร่วมกันกำหนด ป่าชุมชนจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้ 1. ป่าชุมชนดั้งเดิม เป็นพื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มีพันธุ์ไม้ขนาดใหญ่ ชุมชนได้กำหนดพื้นที่ป่าเพื่อไม่ให้บุกรุกทำลายป่าคงความสมบูรณ์และตอบสนองต่อการใช้ประโยชน์ที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมของชุมชน แบ่งออก 3 รูปแบบ ดังนี้ 1) ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ประกอบด้วย ป่าต้นน้ำลำธารเป็นป่าที่อยู่ตอนบนของกลุ่มน้ำ พื้นที่เป็นภูเขาสูง, ป่าน้ำซับ อยู่ในที่ราบลุ่ม เป็นเขตรองรับน้ำฝนไหลซึมลงดิน กลายเป็นน้ำใต้ดิน หรือบ่อน้ำขนาดใหญ่, ป่าห้วยน้ำ ติดกับที่นาช่วยป้องกันการพังทลายของดิน, ป่าพรุ มีน้ำท่วมขังตลอดปีพบมากที่ภาคใต้บริเวณที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล 2) ป่าเพื่อประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ป่าดอนปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีบวชป่า, ป่าในวัด มีพระสงฆ์เป็นผู้ดูแล, ป่าเขตอภัยทาน เขตอภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ 3) ป่าชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์อื่น ได้แก่ ป่าบุงป่าทาม ลักษณะเป็นเนิน พื้นที่ราบต่ำมีน้ำท่วมถึง พืชพรรณและสิ่งมีชีวิตในป่าชนิดนี้มีลักษณะพิเศษ สามารถดำรงชีพอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในรอบปีได้เช่น พืชสามารถทนแล้งและน้ำท่วมได้มีลักษณะลำต้นแตกเป็นกอเพื่อปรับตัวให้เข้ากับความแรงของน้ำ, ป่าชายเลน เป็นพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเล เป็นที่อาศัยและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำหลายชนิด, ป่าหัวไร่ปลายนา เป็นป่าเพื่อแสดงอาณาเขตและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน พบมากที่ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ป่ารอบหมู่บ้าน ให้เป็นแนวขวางกั้นระหว่างหมู่บ้านกับพื้นที่เกษตรกรรมใช้ประโยชน์เป็นแนวกันลมเพื่อป้องกัน ลดความรุนแรงของลมพายุฝนก่อนพัดเข้าหมู่บ้านและใช้เป็นแนวกันไฟเพื่อไม่ให้ไฟจากการเผาพื้นที่

เกษตรกรรมลูกหลานเข้ามาในหมู่บ้าน 2. ป่าชุมชนพัฒนา เกิดขึ้นจากการร่วมกันปลูกป่าขึ้นมาใหม่ หรือ ปลูกเสริมเพื่อการฟื้นฟูป่าไม้โดยชุมชนในบริเวณที่เป็นพื้นที่สาธารณะรกร้างว่างเปล่า หรือเป็นพื้นที่ป่า ไม้ที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม เพื่อเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน เป็นแหล่งหารายได้ของชุมชน แหล่งไม้ใช้สอย การอนุรักษ์ดินและน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร และยังเป็นแหล่งความหลากหลาย ทางชีวภาพ อาจมีพรรณไม้ไม่กึ่งชนิดหรือมีความหลากหลายขึ้นกับวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์ของ ชุมชน ป่าชุมชนพัฒนาดำเนินการได้หลายพื้นที่เช่น ป่าชุมชนซึ่งปลูกในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ซึ่งอาจเป็น พื้นที่ป่าสงวนตาม พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 หรือพื้นที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ. 2484 ป่าชุมชนปลูกในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะสมบัติของแผ่นดินที่มีหนังสือ สำคัญสำหรับที่หลวง (นสล.) ป่าชุมชนในวัดหรือโรงเรียน ป่าชุมชนที่ปลูกบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ริมลำ เหมือง ลำคลอง ลำน้ำสาธารณะ หรือสองฟากถนน ป่าชุมชนปลูกเพื่อเป็นสวนสาธารณะ ป่าอนุสาวรีย์ ป่ามรดก ป่าของชุมชนเมือง ป่าชุมชนพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ริมฝั่งแม่น้ำหรือชายฝั่งทะเล สถาบันวิจัย สังคม (2547: 41-48) ในปี พ.ศ. 2545 ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ทำการสำรวจป่าชุมชน พบว่า มีมากกว่าหนึ่งหมื่นแห่งทั่วประเทศ เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2545: 22-28)

5. สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้จำแนกสถานการณ์สิ่งแวดล้อมออกเป็น 2

ประเภท คือ สถานการณ์สิ่งแวดล้อมทั่วไป และสถานการณ์สิ่งแวดล้อมเฉพาะเรื่อง โดยได้รายงานถึง ปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ

1. สถานการณ์สิ่งแวดล้อมทั่วไปนั้น ประกอบด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับ 3 ประเด็น สำคัญคือ

1.1 ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า ดิน แร่ พลังงาน น้ำ ประมงและชายฝั่งทะเลไทย

1.2 มลภาวะต่าง ๆ ที่เป็นพิษ ได้แก่ น้ำ อากาศ เสียง ขยะ สารอันตราย ทุกประเภทและเสียงของอันตราย

1.3 สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

2. สถานการณ์สิ่งแวดล้อมเฉพาะเรื่อง ได้แก่ ผังเมืองกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน การ ปฏิรูปที่ดินกับปัญหาสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกี่ยวกับการระเบิดหินและย่อยหิน โครงการสร้างเขื่อนต่าง ๆ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำในแหล่งน้ำจัดการ จัดการพื้นที่ น้ำเสียโรงงานอุตสาหกรรม กากของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวกับ ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การทำลายโบราณสถานและแหล่งโบราณวัตถุโบราณคดีได้ ทะเล และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมต่อสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

จากการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทยในทุกด้านพบว่า อยู่ในระดับวิกฤต จำเป็นต้องมีการแก้ไขและจัดการอย่างเร่งด่วนเพื่อให้ธรรมชาติได้ฟื้นตัว และปรับ เข้าสู่ความสมดุล ซึ่งแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นจำเป็นต้องมีวิธีการจัดการที่หลากหลาย และมีประสิทธิภาพโดยไม่สามารถปล่อยให้เป็นเรื่องของภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว หรือปล่อยให้หน่วยงาน หนึ่งของหน่วยงานรัฐเฉพาะหน่วยตามกฎหมายเพียงกลุ่มเดียว จำเป็นต้องให้คนไทยทั้งชาติพึงเข้ามามีส่วน ร่วมอย่างเหมาะสมในการจัดการ อนุรักษ์ ปัญญานูวัฒน์ (2548: 78-79)

6. พระราชบัญญัติป่าชุมชน

แนวคิดของพระราชบัญญัติป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนกำลังอยู่ในช่วงมุมมองที่แตกต่างกันของคนในสังคมไทย แต่เชื่อมั่นในเจตนาที่ดีของทุกกลุ่มชน ประเด็นอยู่ที่จะทำอย่างไรให้เกิดความกลมกลืน ไม่เอาอย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดการละทิ้งสิ่งหนึ่งซึ่งจะเป็นปัญหาต่อไป ความขัดแย้งในการพิจารณากฎหมายป่าชุมชนซึ่งยาวนานถึง 15 ปี โดยไม่มีกลไกการสมานฉันท์ที่ดีในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ เป็นตัวบ่งชี้ว่าภูมิคุ้มกันสังคมไทยบกร่องอ่อนแอทำให้สังคมไทยเกิดความแตกแยก เกิดความขัดแย้งกลุ่มเจ้าหน้าที่ไม่ไว้วางใจชาวบ้าน ไม่เชื่อความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านว่าจะรักษาป่าไว้ได้ จึงไม่ยอมให้ประชาชนมีอำนาจ ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้คัดค้านแม้จะมีลายลักษณ์อักษร กรณีป่าชุมชนสะท้อนให้เห็นความไร้ประสิทธิภาพในการบริหารทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของไทยแม้กฎหมายจะมีผลบังคับใช้ป่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง การคุ้มครองรักษาและการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าจึงต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างสมดุล หากร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่อยู่ในรัฐสภาไม่มีทางออก ก็ลองให้ชาวบ้านตัดสินใจกันเอง เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมณ์ (2547: 10-13)

7. นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนจากแง่มุมเรื่องสิทธิในที่ดินและทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นฐานทรัพยากรสำคัญของเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนประมงพื้นบ้าน ซึ่งนโยบายดังกล่าวเป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของประวัติศาสตร์ทุนนิยมไทย สำนักงานบริหารการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (2546: 4-9) เมื่อระบบกรรมสิทธิ์ปัจเจกต่อทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรของประชาชน เนื่องจากระบบดังกล่าวแปลกแยกและขัดแย้งกับระบบการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นที่เน้นสิทธิการใช้ และสิทธิการจัดการร่วมกันของท้องถิ่น เมื่อชุมชนสูญเสียฐานทรัพยากรและต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี ความยากจนจึงเกิดทั่วประเทศ ชุมชนท้องถิ่นกำลังต่อสู้กับนโยบาย และระบบตลาดด้วยการรักษาทรัพยากรสาธารณะของชุมชนไม่ว่าจะเป็นป่าชุมชน ทรัพยากรชายฝั่ง และการสร้างระบบการผลิตพึ่งตนเอง เช่น เกษตรกรรมยั่งยืน อันทำให้ฐานเศรษฐกิจนอกระบบของชุมชนยังคงดำรงอยู่ด้วยและเกื้อหนุนให้ชุมชนมีพลังต่อรองกับกลไกตลาดได้ระดับหนึ่งนโยบายที่จะสร้างความมั่นคงแก่เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรควรจะเป็นการหวนกลับข้าง โดยเร่งแปลงสิทธิปัจเจกต่อทรัพยากรแบบสุดโต่งให้อยู่ภายใต้การกำกับสิทธิชุมชนในรูปแบบนโยบายและกฎหมายต่างๆ เช่น กฎหมายป่าชุมชน นโยบายการกระจายการถือครองที่ดิน กฎหมายประมงพื้นบ้านให้สิทธิชุมชนประมงดูแลทรัพยากรชายฝั่ง แปลงผู้ประกอบการแบบปัจเจก เป็นสถาบันชุมชนที่จัดการเศรษฐกิจร่วมกัน นโยบายและกฎหมายเหล่านี้มีความเร่งด่วนที่จะต้องปฏิบัติการ เพื่อสร้างฐานนิเวศ เศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นให้เข้มแข็ง กฤษฎา บุญชัย (2548: 4) กระบวนการสร้างสิทธิให้ประชาชน โดยใช้ระบบสิทธิการจัดการร่วมของท้องถิ่น และแปลงให้เป็นทุนทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และนิเวศนั้น เป็นสิ่งที่ต้องมีโครงสร้างทางนโยบาย กฎหมายรองรับ ทั้งการรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรตามรัฐธรรมนูญ การออกกฎหมายเพื่อการกระจายการถือครองที่ดิน กฎหมายที่รับรองโฉนดชุมชน กฎหมายการใช้มาตราภาษีอัตราก้าวหน้า นโยบายการวางแผนการใช้ที่ดินโดยประชาชนนโยบายสนับสนุนให้ชุมชนพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่หลากหลาย โดยทั้งนี้ยังจะต้องมีนโยบาย กฎหมาย ควบคุมการผูกขาดการเกษตร ปกป้องเกษตรกรจากระบบการค้าเสรี แทนที่จะให้ชุมชนปะทะกับทุนโลกาภิวัตน์โดยตรง จึงมีความจำเป็นที่จะต้อง

ทบทวนฐานคิด เป้าหมาย วิธีการของนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนก่อนที่จะทำให้ปัญหาความยากจน ความขัดแย้งต่อทรัพยากรรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก โดยจะต้องหันกลับมาเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบสิทธิการจัดการทรัพยากรร่วมของท้องถิ่นเพื่อสร้างทุนทางนิเวศ เศรษฐกิจ สังคมของชุมชนร่วมกัน จึงจะทำให้เป้าหมายเพื่อการแก้ไขความยากจนบรรลุผลได้ จรินทร์ อาสาทรงธรรม (2546: 16–19)

2.4 การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน ถือเป็นหลักการสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญ และเป็นประเด็นหลักที่สังคมไทยให้ความสนใจเพื่อพัฒนาการเมืองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามหลักการธรรมาภิบาลที่ภาครัฐจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อสร้างความโปร่งใสและเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาครัฐให้ดีขึ้น และเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่าย ฝ่าย ชีรพัฒน์ สุทธิประภา (2550: 57)

2.4.1 หลักการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม นำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและชอบธรรม ต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Meaningful Participations) ไม่วางระบบไว้ให้ดูเหมือนว่าได้จัดกระบวนการให้มีส่วนร่วมแล้วเท่านั้น จะเห็นว่ามีตั้งแต่ขั้นน้อยที่สุดของการมีส่วนร่วม คือ “แจ้งเพื่อทราบ” นั่นคือ ได้ตัดสินใจไปแล้วจึงมาแจ้งให้ทราบ ถ้าเป็นเรื่องเล็กน้อยอาจไม่สร้างปัญหา ถ้าเห็นว่าการตัดสินใจนั้นอาจมีผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็ควรจะต้องมี “การปรึกษาหารือ” ก็ถือว่ามีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมาอีกเล็กน้อย คือได้รับฟังความคิดเห็นก่อนตัดสินใจ วิธีการที่มักจะหยิบขึ้นมาทำกันบ่อยๆ ในระดับนี้คือ “การทำประชาพิจารณ์” หรือ “การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน” ต้องเน้นย้ำว่ากระบวนการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะต้องทำตั้งแต่เริ่มคิดและตระหนักถึงปัญหา กระบวนการมีตั้งแต่จัดเวทีคุยกันในกลุ่มเล็ก เคาะประตูบ้าน ใช้แบบสอบถาม แล้วประมวลข้อมูลเพื่อนำเสนอต่อผู้มีอำนาจเพื่อตัดสินใจ การตัดสินใจก็ต้องฟังประเด็นต่างๆ พิจารณาทุกประเด็น และตอบคำถามให้ได้ทุกประเด็น ดังแสดงในภาพประกอบ 2.1

เสนอโครงการ
 รายงานสรุป
 สำนวณความเห็น
 เปิดเวทีอภิปราย
 ประชาพิจารณ์
 ประชุมปฏิบัติการ
 ใช้กลุ่มงาน
 คณะกรรมการที่ปรึกษา
 กระบวนการมีส่วนร่วม
 เพิ่มความหวัง

ภาพประกอบ 2.1 กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง
 ที่มา : วันชัย วัฒนศัพท์ (2551: 6)

หากมีข้อขัดแย้งกันมาก ต้องร่วมเจรจาหาข้อยุติ (Negotiation) หรือ เจรจาโดยมีคนกลางกำกับกระบวนการ (Mediation) คนกลางที่มากำกับกระบวนการจะต้องไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ ผู้ที่จะทำหน้าที่ตัดสินใจคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหลายหรือคู่เจรจา หากทางออกที่ดีที่สุดโดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจนทุกฝ่ายพอใจ กระบวนการมีส่วนร่วมจะกระจายอำนาจจากผู้มีอำนาจที่แต่เดิมมักจะใช้อำนาจเหนือ (Power Over หรือ Power Against) ตามทฤษฎีผู้มีอำนาจจะชอบที่จะใช้อำนาจเหนือ การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้นไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้นล้วนมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศน์ปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ ได้มีการดำเนินการแก้ปัญหาความไม่เรียบร้อยในห้องเรียนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมสามารถจะนำไปใช้ในองค์การหรือรัฐวิสาหกิจที่จะสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะเป็นเครื่องมือของการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพต่อไป วันชัย วัฒนศัพท์ (2551: 7-10)

2.4.2 ความหมายของการมีส่วนร่วม

Erwin (ยุพาพร รูปงาม, 2545: 6 อ้างอิงจาก Erwin, n.d.) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมของบุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามการปฏิบัติงานขององค์การและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่วันชัย วัฒนศัพท์ (2546: 4) ได้ให้ความหมายของการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม คือ ช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ ส่วนอุทัย บุญประเสริฐ (2542: 5) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่จัดการหรือดำเนินการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน ให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ในวงกว้างจะหมายถึงประชาชน ให้ได้มีโอกาสได้เข้าร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา

เสนอประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้อง ร่วมคิด ร่วมเสนอแนวทาง มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา สิ่งที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ (ในกระบวนการตัดสินใจ) และร่วมกระบวนการดำเนินงาน หรือมีส่วนร่วมในงาน ในการพัฒนา ในฐานะหุ้นส่วน เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย อีกทั้ง วีระกิตติ์ หาญปริพรรณ์ และคณะ (2551: 3) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการ ที่ให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้ตระหนักรู้ รับรู้ มีโอกาสเข้ามาแสดงบทบาท มีทัศนคติ ความ คิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาชุมชนของตนเอง เป็นการเน้นการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ ความชำนาญ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารมีทักษะของ ประชาชนในการแก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการภูมิปัญญาที่เหมาะสมชัดเจน โปร่งใส ต่อเนื่อง และ เป็นระบบ

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยขอสรุปความหมายของการมีส่วนร่วม เพื่อใช้ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การเข้าร่วมในกระบวนการเรียนรู้การจัดการป่า ประกอบด้วย การร่วม ค้นหาปัญหาและสาเหตุ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินกิจกรรม ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมิน และ ตรวจสอบ

2.4.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

กรมป่าไม้ (2553: 2) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยกระบวนการ

4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน (planning) ในส่วนนี้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผลและ ประการสำคัญคือการตัดสินใจ
2. การดำเนินกิจกรรม (implementation) ในส่วนนี้ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมใน การจัดการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมการเงินและการบริหาร
3. การใช้ประโยชน์ (utilization) เป็นส่วนที่ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการ นำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้
4. การได้รับผลประโยชน์ (benefits) ในส่วนนี้ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่าย ผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ฐานที่เท่ากัน ซึ่งอาจจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคมหรือวัตถุก็ได้

อคิน รพีพัฒน์ (2547: 49) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

สุวิภา ไพรีพินาศ (2546: 28) ได้อธิบายขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

5 ประการ ดังนี้

1. การค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาด้านป่าไม้ในท้องถิ่นว่ามีอะไรบ้าง รวบรวม อย่างถูกต้องโดยครอบคลุม
2. การวางแผนดำเนินการด้านป่าไม้ ระบุขั้นตอนการวางแผนอย่างละเอียดรอบคอบ ระบุขีดความสามารถของประชาชนที่จะดำเนินการ

3. การดำเนินการตามแผน เน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค เป็นเจ้าของผลงานร่วมกัน

4. การติดตามและควบคุมการดำเนินงาน ต้องมีส่วนร่วมในการติดตามทุกขั้นตอน เพื่อทราบความก้าวหน้า ปัญหา และอุปสรรคการดำเนินงานที่เกิดขึ้น

5. การประเมินผลการดำเนินงาน ต้องได้รับการประเมินเป็นระยะตามความเหมาะสม และนำมาปรับปรุงวางแผน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2547: 11) ได้สรุปและนำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมใน

2 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ 1 มีขั้นตอน ดังนี้

1. การคิด
2. การตัดสินใจ
3. การวางแผน
4. การลงมือปฏิบัติ

ลักษณะที่ 2 มีขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดปัญหา
2. การวางแผน
3. การดำเนินงาน
4. การประเมินผล
5. การบำรุงรักษา และพัฒนาให้คงไว้

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543: 143) ได้ให้รูปแบบการมีส่วนร่วม 5 องค์ประกอบ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนจะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิตทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน
2. ค้นหาปัญหาสาเหตุของปัญหาตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
3. การวางแผนโดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบายวัตถุประสงค์วิธีการแนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุนหรือเข้าร่วมบริหารงานการใช้ทรัพยากรการประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก
4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและจิตใจโดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

ขั้นตอน กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ชอบ เข้มกลัด และโกวิท พวงงาม (2547: 35-48) สรุปขั้นตอน PAR มี 5 ขั้นตอน ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ผสมผสานแนวคิดการจัดการชุมชน และการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกัน (Community Organization and Problem Based Learning) คือ

1. ระยะก่อนการทำวิจัย (Pre Research Phase) ได้แก่
 - 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
 - 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
 - 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
 - 1.4 การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน
 2. ระยะการทำวิจัย (Research Phase)
 - 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
 - 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
 - 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งอาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนว
- ทางแก้ไข
- 2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล
 - 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน
3. ระยะการจัดทำแผน (Planning)
 - 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
 - 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
 - 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผน
 - 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
 - 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามประเมินผล
 4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation)
 - 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
 - 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
 5. ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)
 - 5.1 จัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมาติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ
 - 5.2 เสนอผลการประเมินต่อที่ประชุมหมู่บ้าน
- สรุปแล้วขั้นตอนและกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้
1. การเตรียมชุมชน ให้มีความพร้อมเพื่อดำเนินการ PAR เช่น การสร้างบูรณาการชุมชน การส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน การศึกษารวบรวมจัดลำดับสำคัญของปัญหาการเลือกผู้แทนเข้าร่วม PAR รวมทั้งการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เป็นต้น
 2. การอบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมของนักวิจัยของชุมชน/ท้องถิ่น เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ของท้องถิ่น บทบาทหน้าที่ของนักวิจัยร่วม การจัดองค์กรชุมชนการสนับสนุน ภาวะผู้นำและมนุษยสัมพันธ์ เป็นต้น
 - 2.1 กำหนดรูปแบบการวิจัยและเตรียมการ
 - 2.2 ลงมือเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการวิจัย

2.3 ประมวลผลและวิเคราะห์ผล

2.4 นำเสนอผลการค้นพบโดยรวมหรือกับชุมชน

2.5 วางแผนชุมชนโดยกำหนดเป็นแผนงานเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน

2.6 ลงมือดำเนินการ ปฏิบัติตามแผนโครงการ

2.7 กำกับ ติดตาม และประเมินผลชุมชน

3. ประโยชน์ของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต่อชุมชนและผู้วิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีประโยชน์ต่อบุคคลต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในหลายรูปแบบ ดังนี้

3.1 ชาวบ้าน ประชาชนผู้ด้อยโอกาสจะตื่นตัว ได้รับการศึกษามากขึ้นสามารถคิดวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่นในการที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชน

3.2 ปัญหาหลักของชุมชนได้รับการแก้ไข ประชาชนผู้ด้อยโอกาสจะมีโอกาสมากขึ้น การจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ต่างๆ ในชุมชน จะมีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งความรู้และข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

3.3 สำหรับผู้วิจัย และนักพัฒนาจะได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชนอันจะก่อให้เกิดความเข้าใจชุมชนได้ดีขึ้น และเกิดแนวคิดในการพัฒนาอย่างแท้จริง

การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน จำเป็นต้องศึกษาความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือประชาชนที่อาศัยอยู่รอบป่าว่ามีความแตกต่างทางคุณลักษณะด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา การดำรงตำแหน่งทางสังคมมีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกันหรือสอดคล้องกันอย่างไรบ้าง ดังเช่นการศึกษาของอภิเดช หมิ่นน้อย (2548) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการป่าชุมชนดงนาามน จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ราษฎรที่มีลักษณะพื้นฐานบางประการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของราษฎร ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา การดำรงตำแหน่งทางสังคม แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสำรวย สุดเฉลี่ย (2546) อุไรวรรณ กองไชย (2553) และสุวิภา ไพรีพินาศ (2546) มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกัน ชาวบ้านดำเนินการรักษาป่าของตนเอง โดยจำแนกป่าที่ชุมชนพึงพาออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามแต่วัตถุประสงค์ในการจัดการ เช่น ป่าต้นน้ำ ที่จะสงวนให้เป็นป่าต้นน้ำ ป่าพิธีกรรม ป่าช้า ป่าศักดิ์สิทธิ์ ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ป่าใช้สอยและอื่น ๆ ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม สภาพนิเวศ เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ ชุมชนจะใช้ประโยชน์จากป่า จะใช้ทรัพยากรเหล่านี้อย่างไรให้เกิดความเป็นธรรมในชุมชน เอื้ออำนวยต่อคนยากจนในชุมชน การกำหนดกฎเกณฑ์ การวางแผนจัดการป่าชุมชน และกลไกการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน คณะทำงานลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 (2551: 16) กล่าวโดยสรุปการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผู้วิจัยต้องยอมรับฟังทัศนะที่หลากหลายจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมวิจัยสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเท่าเทียมกันข้อมูลหรือแนวทางที่ได้จากการศึกษานำไปสู่การปฏิบัติและพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนโดยการดำเนินการวิจัยนั้น มีหลักการที่สำคัญคือ เป็นการมุ่งศึกษาบริบทเฉพาะเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างบรรลุผล มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ตนเอง โดยผู้วิจัยต้องตระหนักในศักยภาพความเป็นผู้เชี่ยวชาญและความเป็นผู้มีส่วนได้เสียของผู้ร่วมวิจัยทุกคน เพื่อความภูมิใจและเกิดความยั่งยืนในผลที่ได้จากการวิจัยนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำเอาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

2.5 บริบทชุมชนของป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง และป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอบ้านดง จังหวัดมหาสารคาม

2.5.1 บริบทชุมชนป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง ป่าโคกไม้้งาม หรือ ป่าโคกหินลาด เดิมเป็นป่าสงวนแห่งชาติ แต่ปัจจุบันเหลือ 2,682 ไร่ (พ.ศ. 2556) ครอบคลุมพื้นที่ 16 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ คือ ตำบลหนองปลิง โคกก่อ บัวค้อ ดอนหว้าน อำเภอเมือง และตำบลวังแสง อำเภอแกลง สภาพเป็นป่าโคก ป่าเต็งรัง ผลิตน้ำลงสู่อ่างเก็บน้ำโคกก่อ อ่างเก็บน้ำห้วยคะคาง เป็นแหล่งอาหารที่ชุมชนรอบผืนป่าได้พึ่งพิง ไม่ว่าจะเป็นเห็ดนานาชนิด เช่น เห็ดโค เห็ดระโงก เห็ดปลวก ฯลฯ ผักต่างๆ เช่น ผักติ้ว ผักสาบ ผักกระโดน เครือหมาน้อย ย่านาง ฯลฯ มดแดง แมลง แอ้ง อึ่งอ่าง นก หนู กระรอก ฯลฯ วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงสัมพันธ์กับป่าอย่างแยกไม่ออก เพราะนอกจากได้บริโภคในชุมชนแล้วยังรวมกลุ่มนำออกขาย เป็นรายได้เลี้ยงครอบครัวอีกด้วย ทำให้คนกับป่าได้พึ่งพากันอย่างยั่งยืนตลอดมา แต่แล้วผืนป่าแห่งนี้ถูกรุกล้ำเมื่อศูนย์เฉพาะชำนาญการป่าไม้อีสานร่วมกับไจก้า (JICA) เข้ามาใช้พื้นที่บริเวณป่าโคกหินลาดจัดทำ “โครงการปลูกป่าสาธิต” ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2540 มีการไถเกรดพื้นที่ป่าเพื่อนำไม้โตเร็ว ได้แก่ ยูคาลิปตัส กระจับปี่ เทพา กระจับปี่ณรงค์ สัตตบรรณ เข้ามาปลูกทดแทนสร้างความเสียหายต่อแหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชนแหล่งทำเลเลี้ยงสัตว์ แหล่งสมุนไพร ตลอดจนความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศป่า เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ชาวบ้านจึงต้องลุกขึ้นเรียกร้องหาความถูกต้องร้องหาความเป็นธรรม ปกป้องรักษาผืนป่าแห่งนี้ไว้ คณะทำงานลูกโลกสีเขียว (2544: 12-15) จึงมีการสร้างองค์การประชาชนเข้ามาดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและป่าโคกหินลาด ด้วยการเชื่อมประสานหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญมาตรา 46 และ 56 ส่งผลให้ชุมชนมีสิทธิในการปกป้องจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง การเข้าร่วมเป็นเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดมหาสารคาม ร่วมกับป่าชุมชนโคกใหญ่ ป่าชุมชนดงใหญ่ และป่าชุมชนโคกหินฮาว การได้ไปศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ เป็นการสร้างประสบการณ์ได้อย่างดียิ่ง ทำให้มีการจัดโครงสร้างองค์การ รูปแบบการทำงานร่วมกัน ตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน ชัดเจนยิ่งขึ้นมีกิจกรรมต่างๆ อาทิ พิธีบวชป่า การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ทำให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมทั้งชุมชน พระสงฆ์ เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดมหาสารคาม สมัชชาเกษตรรภาคอีสาน สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคาม องค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง 5 ตำบล คณะครู อาจารย์ นักเรียน จากโรงเรียนรอบพื้นที่ป่า พ.ศ. 2542 ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากหน่วยงานภาครัฐ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม SIF เมนู 5 (Social Investment Fund) จำนวน 375,300 บาท กลุ่มคนเหล่านี้จะเข้าร่วมอย่างพร้อมเพรียงกัน ทั้งการทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า การปลูกป่าในพื้นที่เสื่อม การอบรมอาสาสมัครพิทักษ์ป่า การจัดค่ายเยาวชนรักษ์สิ่งแวดล้อม การจัดเวทีหมอยาพื้นบ้านกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา คณะทำงานลูกโลกสีเขียว (2544: 18) ขณะที่องค์กรชาวบ้าน สร้างอาชีพทางเลือกและสวัสดิการชุมชนแก่คนทุกกลุ่ม ผ่านกลุ่มต่างๆ อาทิ กลุ่มสตรีทอผ้าย้อมสีธรรมชาติจากเปลือกไม้ ทำยาหม่องน้ำจากสมุนไพร กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน แปรรูปสมุนไพรจากป่า กลุ่มพ่อบ้านจักสานไม้ไผ่ ทำไม้กวาด ข้อง กระติบ แก้วไม้ไผ่ กลุ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ เพาะกล้าไม้พื้นบ้านและไม้ป่า กลุ่มเยาวชน ที่เข้าร่วมเรียนรู้กับผู้ใหญ่ ทำจุลสาร “ป่าเพื่อชีวิต” (Forest for Life) เป็นต้น งบประมาณสนับสนุนจากโครงการ สวัสดิการสังคม (เมนู 5) จำนวน 1,475,670 บาท นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจัดทำสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ คนพิการผู้ยากลำบาก คนตกงาน เด็กด้อยโอกาส ผู้ติดเชื้อเอดส์ ผู้

ติดยา ที่ไม่มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยมีคณะกรรมการดูแล อยู่ภายใต้กฎระเบียบร่วมกัน เห็นนานาชนิดที่ออกสู่ตลาด จึงเป็นรายได้ที่หลายครอบครัวได้อาศัยยังชีพ รูปแบบของการบูรณาการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับความรู้สมัยใหม่ในการจัดการป่าชุมชน โคกหินลาด (ดูแผนที่ภาคผนวก ก)

2.5.2 บริบทชุมชนป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม ที่มีพื้นที่ 4,266 ไร่ 5 ตำบล 20 หมู่บ้าน เมื่อป่าถูกทำลาย ชุมชนรอบผืนป่าจึงรวมตัวกันภายใต้ “เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” ป่าเล็ก ป่าน้อยที่ร้อยเรียงลักทอเข้าด้วยกัน กลายเป็นป่าผืนใหญ่อยู่บนเนินสูง หรือ “โคก” เป็นที่มาของชื่อ “ป่าโคกใหญ่” เป็นป่าเต็งรัง ที่มีไม้เรือนยอด 3 ชั้น ตั้งแต่ไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลาง เช่น ไม้พลวง ไม้ชาด ไม้ประดู่ ไม้พอก ไม้อะราง จนถึงไม้คลุมดิน ซึ่งเป็นลูกไม้ของต้นไม้ต่างๆรวมทั้งหญ้าและเครือ ไม้ เครือมันต่างๆ พืชพรรณที่ซ้อนทับเกาะเกี่ยวกันหลายชั้น สร้างให้ป่าโคกใหญ่อุดมสมบูรณ์เป็นที่อาศัย ของสัตว์ป่านานาชนิด ป่าโคกใหญ่ เริ่มถูกรุกรานเมื่อทางราชการประกาศให้ป่าโคกใหญ่ เป็นพื้นที่ สาธารณะ “เปิดป่า” ให้ชาวบ้านเข้าไปจับจองพื้นที่ปลูกพืชไร่ ปอ มันสำปะหลัง ตามนโยบายการ ส่งเสริมการปลูก “พืชพาณิชย์” ในปี พ.ศ. 2504 และ 2508 พื้นที่ป่า 3,588 ไร่ ถูกราษฎร 243 ครอบครัวหักร้าง ถางพงจับจองพื้นที่ทำกิน อีกทั้งนายทุนที่เข้ามากว้านซื้อที่ปลูกอ้อย ยูคา ลิปตัส และ สาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การลักลอบตัดไม้เพื่อทำฟืนส่งโรงงานต้มเกลือสินเธาว์ในเขต อำเภอเบรือ วาปีปทุม และนาตูน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 ผลของการทำเกลือทำให้เกิดการแพร่กระจาย ของเกลือสู่นาข้าวเสียหายนับล้านไร่ ระบบนิเวศลำน้ำเสียวถูกทำลาย ในปี พ.ศ. 2532-2533 ชาวบ้าน จึงรวมตัวคัดค้านการทำเกลือ จนในที่สุดรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกให้ยุติการทำเกลือในเขตจังหวัด มหาสารคาม ความทุกข์ยากจากปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านเริ่มหันหน้าเข้าพูดคุย ปรึกษาหารือกัน จุดหักเหครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อพ่อผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ผู้นำการต่อสู้ขัดขวางการ บุกรุกทำลายป่าถูกจับในปี พ.ศ. 2534 ความขัดแย้งครั้งนี้ กระตุ้นจิตสำนึกชาวบ้านให้เห็นความสำคัญ ของป่ามากขึ้น เข้าใจถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากผืนป่าถูกทำลาย ปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต สร้าง ประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีค่ายิ่งแก่ชุมชน ทำให้ตระหนักได้ว่า แนวทางการพัฒนาและการแก้ไขปัญหา ในชุมชน ต้องมีรากฐานมาจากความรู้ ความเข้าใจ และความร่วมมือของคนในชุมชน การแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น ร่วมกันค้นหาแนวทางพัฒนาแก้ไขนำไปสู่การรวมกลุ่ม จัดตั้งองค์กรชุมชน โดยมีโครงสร้าง องค์กรที่ชัดเจน มีผลงานและการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง อันเป็นรากฐานสำคัญสู่วิถีทาง “ประชา สังคม” ซึ่งขยายผลสร้างเครือข่ายให้กว้างไกลออกไป ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งแก่ชุมชนอื่น ดังเช่น โครงการ ป่าดงใหญ่ ที่ ตำบลดงใหญ่ อำเภอวาปีปทุม เนื้อที่ 757 ไร่ โครงการป่าโคกหินลาด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เนื้อที่ 3,735 ไร่ และโครงการป่าโคกหินฮาว ตำบล ขามป้อม อำเภอ เปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดประชาคมรักษาป่า จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2546 ได้ มีนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนเพื่อการแก้ปัญหาผู้ไม่มีที่ดินทำกิน ชาวบ้านรอบป่าที่เคยปฏิบัติตาม กฎระเบียบป่าชุมชน ร่วมกิจกรรมการปลูกป่าเสริมทำแนวกันไฟ ดับไฟป่า แบ่งการดูแลรับผิดชอบพื้นที่ ป่ากว้างใหญ่ ตามพื้นที่ใกล้เคียงของชุมชนนั้นๆ (Zoning) เปลี่ยนวิธีคิดเข้ายึดครองครอบงำจองที่ดิน บริเวณพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ ตัดไม้ทำลายป่าขายฟืน และขายที่ดินให้กับนายทุนนอกพื้นที่ ทำให้ คณะกรรมการป่าชุมชน โดยการนำของนายบุญเรือง ยางเครือ ประชุมปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหา แสดงว่าที่ผ่านมาการจัดการป่าโดยองค์กรชุมชนไม่ประสบผลสำเร็จ จึงต้องหาแนวทางแก้ปัญหาเพื่อ ทวงคืนผืนป่าให้แก่ประชาชนได้ใช้ประโยชน์และบริหารจัดการต่อไป (ดูแผนที่ภาคผนวก ก)

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.6.1 งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้

ทิสนา แคมมณี (2549: 13-17) ได้เสนอการจัดการเรียนรู้โดยผู้เรียนใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้: หลักการ แนวทาง และวิธีการ พบว่า กระบวนการวิจัย คือ ขั้นตอนในการดำเนินการและค้นหาคำตอบหรือข้อความรู้ใหม่ที่เชื่อถือได้ โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และการสืบสอบในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง สามารถจัดได้หลากหลายรูปแบบ ดังนี้ 1. ครูเป็นคนอ่านงานวิจัยและนำผลการวิจัยมาใช้ในการสอนของตนเอง 2. ให้ผู้เรียนไปอ่านงานวิจัย 3. ครูออกแบบการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัย และ 4. ให้ผู้เรียนลงมือวิจัยเอง สอดคล้องกับการศึกษาของ วิจิต นันทะสุวรรณ (2547: 74-85) ได้ทำการศึกษาหลักการจัดการเรียนรู้ของชุมชน โดยนายเล็ก กุดวงศ์แก้ว เครือข่ายอินแปง จังหวัดสกลนคร เป็นองค์กรชาวบ้านที่มีความพยายามพึ่งตนเองโดยอาศัยปัญญา ที่เกิดจากการเรียนรู้ การทดลองปฏิบัติและแสวงหาความรู้ใหม่ๆ บนฐานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้รู้จักตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักสังคมและปรับตัวให้อยู่กับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ววิธีคิดของอินแปง มุ่งเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาระหว่างกัน รวมถึงการจัดการองค์กร ประสานงานให้เกิดการเรียนรู้เป็นเครือข่ายพึ่งตนเองทั้งด้านสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ สิริลักษณ์ ยัมประสาพร (2548: 108-112) ส่วนเสรี พงศ์พิศ (2548: 70-79) ได้ศึกษาความสัมพันธ์กันในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนศิลาแลง อำเภอบัว จังหวัดน่าน เป็นตัวอย่างหนึ่งของการเรียนรู้ ผสมผสานพลังทางสังคมวัฒนธรรม พลังภูมิปัญญาและทุนทางสังคมของท้องถิ่นเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ป่าพื้นที่ป่าและรักษาป่าไม่ให้ถูกทำลายอีก การจัดการป่าจัดการน้ำของระบบราชการกับการจัดการแบบประเพณีเดิม จุดลงตัวอยู่ที่ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและเป็นผู้ดำเนินการโดยชุมชนมีส่วนร่วม วิธีการโดดเด่นของแนวทางนี้ คือ ปลอ่ยให้ป่าเติบโตเองตามธรรมชาติ ไม่ตัดไม้ช่วยป้องกันไฟป่าเท่านั้น ป่าก็จะค่อยๆ พื้นสภาพเดิมและเติบโต ชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต้องประนีประนอมระหว่างการใช้ทรัพยากรจากป่าแบบเดิมจนหมดกับการหาทางอยู่ให้รอดโดยการทำกิจกรรมอื่นๆ เป็นประสบการณ์ที่ชุมชนศิลาแลงเกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง มีการเรียนรู้ใหม่ จัดการใหม่เรียนรู้จากความล้มเหลวหรือปัญหา อีกทั้ง ฉันทนา บรรพศิริโชค (2546: 17-203) ได้ศึกษาผู้ใหญ่วิบูลย์ กับการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน วนเกษตรหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชนป่าตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาและทดลองแนวทางในการสร้างการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนต่างๆ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเอง บนพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า การพึ่งตนเองประกอบด้วย 3 ขั้นตอน 5 เรื่อง และ 3 แผน ขั้นแรกเป็นเรื่องการเรียนรู้ คือ 1) การเรียนรู้ตัวเอง 2) การเรียนรู้ปัญหา 3) การเรียนรู้ทรัพยากร ต่อมา 5 เรื่องที่ทำให้พึ่งตนเองได้ในปัจจุบัน ได้แก่ 1) ข้าว 2) อาหาร 3) ยาสมุนไพร 4) ข้าวของเครื่องใช้ และ 5) ดิน จุลินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพ ส่วนกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจสู่การทำแผน 3 แผน ประกอบด้วย แผนชีวิตและครอบครัว แผนชุมชน และแผนจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และเสรี พงศ์พิศ (2545: 1-16) ได้นำเสนอการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนอินแปงอย่างมีศักดิ์ศรีและมีกินตลอดชีวิต พบว่า กิจกรรมเครือข่ายอินแปง ได้แก่ 1. เกษตรกรรมนิเวศน์ แนวคิด การยกป่าภูพานมาไว้ที่สวน 2. อุตสาหกรรมชุมชน เป็นการแปรรูปผลผลิต เช่น โรงสีข้าว แปรรูปขนมกุดบาก น้ำผลไม้อินแปง กลุ่มทอผ้า 3. สถาบัน

การเงินชุมชน โดยเน้นการสร้างสวัสดิการชุมชน 4. สถาบันการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ทำให้ชุมชนมีความรู้ มีภูมิปัญญา มีความเชื่อมั่น มีเครือข่าย มีระบบสวัสดิการ มีเงินทุน มีกิจการมีอาหารมียาในชุมชน อันนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและพึ่งตนเอง

ณพิศิษฐ์ จักรพิทักษ์ (2552: 12) ได้เสนอกระบวนการบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ เป็นกรอบความคิดที่ต้องการจัดการความรู้ภายในองค์กร ประกอบด้วย 1) การเตรียมการและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น กิจกรรมการมีส่วนร่วมและสนับสนุนจากผู้บริหาร (ที่ทุกคนมองเห็น) โครงสร้างพื้นฐานขององค์กร ทีม/หน่วยงานที่รับผิดชอบ มีระบบการติดตามและประเมินผล กำหนดปัจจัยแห่งความสำเร็จชัดเจน 2) การสื่อสาร เช่น กิจกรรมที่ทำให้ทุกคนเข้าใจถึงสิ่งที่องค์กรจะทำประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับทุกคน แต่ละคนจะมีส่วนร่วมได้อย่างไร 3) กระบวนการและเครื่องมือ ช่วยให้การค้นหาเข้าถึง ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้สะดวกรวดเร็วขึ้น 4) การเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญและหลักการของการจัดการความรู้ 5) การวัดผล มีการนำผลของการวัดมาใช้ในการปรับปรุงแผนและการดำเนินการให้ดีขึ้น พิจารณาดูว่าจะวัดผล ได้แก่ วัดระบบ (System) วัดที่ผลลัพธ์ (Out Put) หรือวัดที่ประโยชน์ที่จะได้รับ (Out Come) 6) การยกย่องชมเชยและให้รางวัล เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และการมีส่วนร่วมของบุคลากรในทุกระดับ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการจัดการป่าชุมชน แบ่งได้ 4 แนวทาง ได้แก่ แนวทางการจัดการป่าเชิงอรรถประโยชน์ เชิงนิเวศวัฒนธรรม เชิงสถาบัน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ภาคภูมิ วิธานตริวัฒน์ (2537: 46-77) ได้ศึกษากล่าวถึงป่าชุมชนในวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของคนอีสาน ซึ่งการตั้งถิ่นฐานในแต่ละพื้นที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์เป็น 4 เขต ตามระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนี้ 1) เขตโนนบ้าน 2) เขตนาและแหล่งน้ำ 3) เขตหัวไร่ปลายนาและป่าโคกสาธารณะ และ 4) เขตป่าที่ชุมชนรักษาไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ สอดคล้องกับประเด็นการมีส่วนร่วมของบุญมา พงษ์โหมด (2548) การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างพลังชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน บ้านโคกหัวข้าว ตำบลท่าถ่าน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า ป่าชุมชนโคกหัวข้าวมีความสามารถธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ลาวพวนไว้อย่างเข้มแข็งใช้แนวคิดเชิงนิเวศวัฒนธรรมรับรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนร่วมกันผ่านพิธีกรรมและประเพณี สมาชิกมีจิตสำนึกในพื้นที่ป่าจึงช่วยกันดูแลไม่ให้คนกลุ่มใดเข้ามาทำลายหรือเอาผลประโยชน์จากป่าไปในทางมิชอบ รวมถึงการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง การให้ความสนใจกับการพัฒนาสวนป่าชุมชนมีน้อยฉะนั้นการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าชุมชนจึงขาดช่วง มีความสอดคล้องและสัมพันธ์กับการศึกษาประเด็นระบบองค์กรและประเด็นความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของวราพร ศรีสุพรรณ และคณะ (2549: 138-179) จากการวิจัยการพัฒนาการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชนสะมะแก ต.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ป่าชุมชนสะมะแกมีการใช้ประโยชน์โดยชุมชนหลายหมู่บ้านซึ่งมีทั้งชุมชนอีสานที่เข้ามาอยู่ใหม่และชุมชนกะเหรี่ยง กลไกการจัดการป่าชุมชนไม่ชัดเจน มีปัญหาบุกรุกและลักลอบตัดไม้ ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เน้นการมีส่วนร่วม พัฒนาเครือข่ายการสื่อสารผ่านหอกระจายข่าว พัฒนาการสื่อสารระดับตำบล พัฒนาแผนการจัดการป่าชุมชนเน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับนักวิชาการบนฐานการเกื้อกูล และสร้างเวทีปฏิสัมพันธ์ในแนวราบ ให้เกิดการพัฒนายั่งยืนตอบสนองต่อการพัฒนา

คุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างเป็นธรรมบนฐานการเกื้อกูลและความสมานฉันท์ในท้องถิ่น สอดคล้องกับประเด็นความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของพระมหาสุหิตย์ อาภาภิโร (2548: 24 -51) ได้ศึกษาเครือข่าย ธรรมชาติความรู้และการจัดการ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรม พบว่ากระบวนการใช้วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนเป็นฐานเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมให้เกิดการยอมรับในคุณค่าและความหมายนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนให้เกิดระเบียบแบบแผนและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถมองเห็นความแตกต่างในประเด็นระบบองค์กรของวิระศักดิ์ กราปัญจะ (2554) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน บ้านท่าพรุ ต.เขาทอง อ.เมือง จ.กระบี่ พบว่า ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน บ้านท่าพรุ มีศักยภาพเหมาะสมต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแต่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน การกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ กติกาควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบลออกเป็นข้อบัญญัติตำบล การบริหารจัดการป่าชุมชนตามแนวคิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเชิงสถาบัน ควรบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน โดยมีผู้แทนหมู่บ้าน รูปแบบกิจกรรมควรเกี่ยวข้องกับประเพณีท้องถิ่นหรือการประกอบอาชีพของชุมชน การพัฒนาควรพัฒนาด้านการจัดการท่องเที่ยว ด้านความรู้ในท้องถิ่น ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว ด้านการประชาสัมพันธ์ และด้านความปลอดภัยและสิ่งอำนวยความสะดวก และปัญหาอุปสรรคชุมชนขาดการมีส่วนร่วม ควรส่งเสริมให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการจัดการป่าชุมชน สอดคล้องกับประเด็นการมีส่วนร่วมของชัชวาล เอื้อสุวรรณ (2544) สวนรุกขชาติน้ำตกธารทอง อ.สังขม จ.หนองคาย พบว่า การนำแนวคิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจสนับสนุนทางสังคมจะมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งเปรียบเทียบได้ว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อบุคคลไม่ว่าจะเป็นงบประมาณ การยกย่อง ย่อมทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์หรือทำกิจกรรมทางสังคม ทักษะเชิงสิ่งแวดล้อมการที่ประชาชนและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมสนับสนุนให้เกิดการใช้ทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ เป็นการถ่วงดุลแนวทางการใช้ทรัพยากรแบบฟุ่มเฟือยหรือมุ่งกอบโกยประโยชน์เฉพาะหน้า แตกต่างกับงานของ ทินกฤต นุตวงษ์ (2550: 78-84) ในประเด็นระบบองค์กรและระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ซึ่งได้ศึกษาโครงการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน กรณีศึกษาเปรียบเทียบชุมชนสองแห่ง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า สิทธิของประชาชนและของชุมชนได้ถูกลดทอน โดยการแผ่ขยายอำนาจรัฐเหนือทรัพยากรที่ดินและป่าในลักษณะต่างๆ รวมศูนย์อำนาจ บังคับใช้กฎหมายและหลักเกณฑ์ทั่วประเทศ ภาครัฐควรส่งเสริมด้านงบประมาณเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าได้อย่างคล่องตัว ส่งเสริมองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าในรูปแบบที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในแต่ละชุมชน ทุกภาคส่วนควรที่จะร่วมมือในการจัดการป่าไม้โดยยึดหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นระบบองค์กรของธนะจักร เย็นบำรุง (2542) ได้ศึกษาบทบาทองค์กรชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า พื้นที่ป่าตำบลนาดี ป่าอยู่ในระยะฟื้นตัว มีผู้นำและอบต. ช่วยอนุรักษ์และจัดการป่า พบข้อจำกัด ได้แก่ กรรมการและสมาชิกอบต.ที่ไม่อยู่รอบพื้นที่ป่าไม่เห็นด้วยกับการใช้งบประมาณ อบต.ในเรื่องการจัดการป่า และขาดการมีส่วนร่วมของสตรีและเยาวชน ขาดการใช้วัฒนธรรมชุมชนเข้ามาเกื้อหนุนในการสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วม ส่วนพื้นที่ป่าโคกหนองเม็ก พบว่า องค์กรชุมชนมีความตั้งใจทำงานอนุรักษ์ มีข้อจำกัดอยู่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจรัฐ ฐานะทางเศรษฐกิจของประชากรค่อนข้างยากจน เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้อนุรักษ์และผู้บุกรุก ข้อเสนอแนะควรหลีกเลี่ยงการ

ประสานงานแบบสั่งการ ควรดำเนินกิจกรรมผ่านโครงสร้างหรือประสานงานกับอบต. ควรดูแลความขัดแย้งโดยอาศัยระบบเครือญาติและเพื่อบ้านใกล้เกลี่ย หลีกเลี้ยงการแทรกแซงจากภายนอกชุมชน ควรศึกษาเชิงประเมินผล ความต่อเนื่องขององค์กรชุมชน อำนาจหน้าที่ กฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรและไม่ขัดแย้งต่อกฎหมายในปัจจุบัน สอดคล้องกับประเด็นระบบองค์กรของสภาพร สมศักดิ์ และคณะ (2545: 61-78) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า รูปแบบการจัดการในระดับ 1) หมู่บ้านกุ่ม่วง เป็นการรักษาป่าชุมชน เกิดมีผู้นำ จึงได้มีการประชุมชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจ และตระหนักถึงผลกระทบเกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่น การบวชป่า การกำหนดระเบียบการรักษาป่า การทำแนวกันไฟ การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ การตรวจป่า การปลูกป่าเสริม 2) กลุ่มบ้านหลวงหวงป่า พบว่า กระบวนการทำงานมีการส่งตัวแทนระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ และ 3) กลุ่มข้าราชการและนักธุรกิจเอกชน ทำให้เป็นตัวเชื่อมประสานกลุ่มแกนนำเก่าและแกนนำใหม่ เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำไปสู่การจัดทำโครงการขอสนับสนุนงบประมาณ การจัดการป่าชุมชนทั้ง 3 รูปแบบ พบว่า ลักษณะการจัดการป่าชุมชนแบบยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นและการกระตุ้นสนับสนุน จากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สอดคล้องกับประเด็นระบบองค์กรและระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการของสุพรรณิ ไชยอำพร และกาญจนา ทองทั่ว (2549: 229-288) ได้ศึกษาการจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน บ้านเตยงาม ต.น้ำสวย อ.เชียงใน จ.อุบลราชธานี ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ป่าและป่าชุมชนมีความแตกต่างกันในแง่ที่ป่าชุมชนจำเป็นต้องมีกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าและชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า มีขอบเขตจำกัด กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าของชาวบ้านมีวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูสภาพป่าให้อุดมสมบูรณ์เช่นในอดีต มีการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานของท้องถิ่น สำนักงานป่าไม้เขต การตั้งกฎกติกา การกำหนดการใช้ประโยชน์จากป่า ตั้งอยู่บนหลักของความเอื้ออาทรต่อกัน ส่วนระวี ถาวร และคณะ (2551: 225-237) ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรและวิสาหกิจชุมชนในวิถีท้องถิ่นอีสาน กรณีเครือข่ายอินแปง จ.สกลนคร ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ เป็นเผ่ากะเลิง มีวิถีชีวิตเชื่อผีบรรพบุรุษมีพิธีการและสืบทอดวิธีการปกป้องป่าภูพานมานาน เกิดการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองหลังจากหลงทางไปกับนโยบายรัฐ ค้นพบทางออกของตนเองจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน จนเกิดแนวคิดหลักของเครือข่ายอินแปง 4 ประการ คือ 1) ยกป่าภูพานมาไว้สวน 2) ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเน้นการแปรรูปผลผลิตเพิ่มผลผลิต 3) การสร้างสถาบันการเงินและสวัสดิการชุมชน และ 4) สร้างสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ชีวิต จนกลายเป็นมหาวิทยาลัยชีวิต สอดคล้องกับประเด็นระบบองค์กรและประเด็นความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของอติพงษ์ ฟองสมุทร และสุพรรณิ กระบวนโชคชัย (2546: 45-78) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชน ตำบลแม่กิ อำเภอนายูง จังหวัดแม่อ้อสงสอน โดยองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนเชิงนิเวศวัฒนธรรม ผสมผสานกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ระดับหมู่บ้าน และตำบลมีกิจกรรม ค้นหาศักยภาพของชุมชน การหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน 3 หมู่บ้าน 1. การเตรียมองค์กรชุมชน เช่น เวทีชาวบ้าน ประสานงานกับภายนอก 2. การจัดการด้านพื้นที่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าใช้สอย พื้นที่ทำกินของชาวบ้าน 3. การจัดการเชิงสังคม การสร้างกฎระเบียบโดยชุมชนมีส่วนร่วม การสร้างจิตสำนึกและการประชาสัมพันธ์ข่าวสาร

4. การบริหารจัดการ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านและตำบล ซึ่งแตกต่างกันในประเด็นการมีส่วนร่วมของประมวล เจริญยิ่ง และคณะ (2551: 31-40) ได้ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนเชิงนิเวศวัฒนธรรม ผสมผสานเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของผู้นำ มีความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในชุมชน สามารถประยุกต์ความรู้จากภายนอกเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชนและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญของการรักษาป่า ควรพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง มีหน่วยงาน กลุ่มองค์กรต่างๆ เข้ามาศึกษามากขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับประเด็นการมีส่วนร่วมของสำรวย สุตเฉลียว (2546) จากการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการป่าชุมชน ป่าคำใหญ่ –คำขวาง อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า 1) ประชาชนส่วนใหญ่มีการจัดการป่าชุมชนป่าคำใหญ่-คำขวาง อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า การดูแลรักษาป่าประชาชนปฏิบัติมากที่สุด รองลงมา ด้านการใช้ประโยชน์จากป่า 2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการป่าชุมชน ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนมีความสำคัญอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ส่วนเพศ อายุ อาชีพหลัก และรายได้ไม่มีความสัมพันธ์กับการจัดการป่าชุมชน สอดคล้องกับประเด็นการมีส่วนร่วมของสุพร พลพันธ์ (2552) จากการศึกษาผลกระทบจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของชุมชนท้องถิ่นต่อการใช้พื้นที่อาศัยของสัตว์ป่า: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ 69.3 % เกือบหาของป่า 50.5 % เกือบเห็นมากที่สุด 50% ระยะห่างจากหมู่บ้านเฉลี่ย 2.23 กิโลเมตร เดือนตุลาคมเก็บหามากที่สุด ราษฎรส่วนใหญ่เข้าใจผลกระทบการใช้พื้นที่ป่าต่อสัตว์ป่าแต่คิดว่าการเก็บหาของป่ายังมีความจำเป็นต่อการยังชีพ ส่วนการใช้พื้นที่ของสัตว์ป่าที่ใช้ประโยชน์เข้มข้นหรือบางเบาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติและกิจกรรมการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของท้องถิ่นมีผลต่อการใช้พื้นที่ของสัตว์ป่า สอดคล้องกับประเด็นการมีส่วนร่วมของสุรเดช มณีพราย (2545) จากการศึกษาการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการจัดการของคณะกรรมการป่าชุมชนดีเด่นและป่าชุมชนทั่วไป จังหวัดขอนแก่น พบว่า 1) ลักษณะพื้นฐานทางสังคมบางประการของคณะกรรมการป่าชุมชนดีเด่นเป็นชายทั้งหมด อายุเฉลี่ย 49.3 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 75.3 มีสถานภาพสมรส ร้อยละ 97.4 ส่วนคณะกรรมการป่าชุมชนทั่วไปส่วนใหญ่เป็นชาย อายุเฉลี่ย 51.4 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 77.9 มีสถานภาพสมรส ร้อยละ 88.3 2) การได้รับการส่งเสริมพัฒนาป่าชุมชน พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชนดีเด่น ร้อยละ 88.7 เคยได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการปลูกป่าชุมชน เฉลี่ยการฝึกอบรม 2.4 ครั้ง ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาป่าชุมชน ร้อยละ 76.6 องค์กรท้องถิ่นที่ให้การสนับสนุนมากที่สุด คือ องค์การบริหารส่วนตำบลท้องที่ ส่วนคณะกรรมการป่าชุมชนทั่วไป ร้อยละ 84.4 เคยได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการปลูกป่าชุมชน เฉลี่ยการฝึกอบรม 1.6 ครั้ง ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาป่าชุมชน ร้อยละ 76.6 สอดคล้องกับประเด็นการมีส่วนร่วม ของอชชา เขตบำรุง (2549) จากการศึกษาการบริหารจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น กรณีศึกษากระบวนการจัดทำแผนและการมีส่วนร่วมของชุมชนการจัดการป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า กระบวนการและขั้นตอนการจัดทำแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนตำบลบัวคือดำเนินการ

กิจกรรมต่างๆ ในโครงการด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 1) การสร้างจิตสำนึก 2) การเฝ้าระวังป้องกัน 3) การบำบัดฟื้นฟู 4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ ชุมชนในตำบลบัวค้อมีส่วนร่วมในการทำแผนน้อย กรอบการทำแผนองค์การบริหารส่วนตำบลไม่ครอบคลุม ควรส่งเสริมให้ชุมชนและทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมมากขึ้นครอบคลุมปัญหาและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง

โครงการอนุรักษ์ป่าป่ารักชุมชน (กล้ายิ้ม) (2551: 1) ได้คัดเลือกป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการ ตามแนวทางการจัดการป่าเชิงอรรถประโยชน์ ด้วยแนวคิดแยกคนออกจากป่าของป่าชุมชนเขาวง จังหวัดชัยภูมิ เพื่อไม่ให้คนเข้ามาทำลายป่าอีก จัดตั้งนครพอเพียงโดยจัดสรรที่ดินให้แก่ประชาชนครอบครัวละ 2 งาน ใช้ที่ดินตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยปลูกผักปลอดสารพิษ เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ไว้กินในครอบครัวที่เหลือขาย อีกทั้งเกิดรายได้และความสามัคคีของคนในชุมชน และแก้ปัญหาที่ดินทำกินของประชาชนด้วย ซึ่งแตกต่างกันในประเด็นระบบองค์กร ประเด็นการมีส่วนร่วมของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2546: 10-24) ได้ศึกษาโครงการการใช้ประโยชน์จากป่าวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า การจัดการป่าไม่มี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบดั้งเดิม หมายถึง การสืบทอดกิจกรรมเลี้ยงปู่ตา ไม่เข้าไปรบกวนสัตว์และตัดต้นไม้ และรูปแบบใหม่ หมายถึง กลุ่มดำเนินงานเรื่องป่าชุมชนหรือกลุ่มอนุรักษ์ป่า โดยการสนับสนุนจากรมป่าไม้และหน่วยราชการอื่นๆ

วุฒิชัย พิรุณสุนทร (2554: 11) ได้ศึกษาปัจจัยทางการบริหารที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนของคณะกรรมการป่าชุมชนในพื้นที่สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ป่าชุมชนถือได้ว่าเป็นป่าเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น สามารถอำนวยความสะดวกให้กับชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง เป็นการลดภาระค่าครองชีพของราษฎร รวมทั้งเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ควรเน้นให้องค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีหน่วยงานของภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษาเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมการดำเนินงาน ซึ่งแตกต่างกันในประเด็นระบบองค์กร และประเด็นการมีส่วนร่วมของราษฎร แก้วส่อง (2542: 1-18) ได้วิจัยและประเมินผลการส่งเสริมองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า การสร้างเสริมบทบาทขององค์กรชาวบ้าน และเครือข่าย การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าใช้แนวคิดเชิงวัฒนธรรมเข้ามาดูแลรักษาป่า การส่งเสริมอาชีพ ทำการเกษตรแบบผสมผสานและวนเกษตร และจัดตั้งศูนย์ศึกษาธรรมชาติเพื่อเรียนรู้และเข้าใจชีวิตพืช ชีวิตสัตว์ ระบบนิเวศป่าโคก ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชน แนวทางพัฒนาต้องสอดคล้องสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและกายภาพ สอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นการมีส่วนร่วมของ วิสูตร อยู่คง (2549: 1-71) จากการวิจัยโครงการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการจัดการป่าทามลำเซบาย ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ควรศึกษาความหลากหลายของพืชพรรณของป่าทามในเชิงปริมาณ การกระจายตัวของพรรณไม้ ชนิดไม้หายาก จัดทำแผนที่แสดงทรัพยากรป่าทามลำเซบาย ตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง จัดตั้งพื้นที่สงวนชีวลัยโดยกำหนดเป็นพื้นที่อนุรักษ์เด็ดขาด พื้นที่แนวกันชนและพื้นที่ใช้ประโยชน์ มีการเชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทรัพยากรในป่าทามเป็นสมบัติส่วนรวมใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาป่าทามเข้าไปสู่นโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนงานวิจัยที่สอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นการมีส่วนร่วมของของเมตตา เก่งชูวงศ์ (2554: 5-14) จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างการเรียนรู้แก่เด็กในการ

อนุรักษ์ป่าและน้ำด้วยใช้ห้องเรียนธรรมชาติของตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า การสร้างการเรียนรู้ให้แก่เด็ก ให้ความสำคัญกับคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างการเรียนรู้ผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิม เด็กได้รับการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการทางปฏิบัติ เข้าใจเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นตนเอง รวมถึงการใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้อันเป็น การบูรณาการในลักษณะองค์รวม พัฒนาไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใส่ใจต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดีขึ้นสอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นการมีส่วนร่วมของสรรพสิทธิ ภาษา (2548) จากการศึกษาการบริหารจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนป่าโคกหนองเม็กหนองฮี ตำบลเสือเผ่น อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ปัญหาที่พบ ได้แก่ 1) ความขัดแย้งของกลุ่มอำนาจเก่ากับใหม่ 2) ขาดความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการป่าชุมชน 3) ขาดการติดตามผล และ 4) การบังคับใช้กฎระเบียบขององค์กร ส่วนปัจจัยที่ทำให้การบริหารจัดการป่าประสบความสำเร็จ คือ การจัดการป่า ได้แก่ 1) ปรับเป้าหมาย กำหนดโครงสร้างให้ชัด 2) ควรมีการประชุมสม่ำเสมอ กำหนดกิจกรรมให้ชัด 3) ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐและเอกชน 4) ควรศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน สอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นการมีส่วนร่วมของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2548: 48-55) ได้ศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านชาด ตำบลนาหม่าง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสาน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านชาด ลักลอบตัดไม้ การบุกรุกแผ้วถางเพื่อครอบครองพื้นที่ เกิดเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน องค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากป่าและการอนุรักษ์ มีความสอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของจารย์ณี ภิลุมวงศ์ และคณะ (2551) ในการศึกษาการฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสาน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า มีการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) สำรวจการใช้ประโยชน์จากพืชของชุมชน 2) รวบรวมพันธุ์กรรมพืชที่ได้รับการคัดเลือก 3) ศึกษาวิธีการเพาะขยายพันธุ์และการบำรุงพืชพรรณที่เหมาะสม 4) ปลูกพืชในระดับครัวเรือนและปลูกเสริมป่าความสมบูรณ์ของป่า และ 5) ต่อยอดองค์ความรู้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมร่วมกับชุมชน มีความสอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของสนั่น ชูสกุล (2551) ได้ศึกษาป่าทามชุมชนกุดเป่งกับความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสาน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ชุมชน 4 หมู่บ้านยังร่วมกันดูแลรักษา พัฒนารูปแบบกระบวนการจัดการป่าทามชุมชนกุดเป่งอย่างต่อเนื่อง ดังนี้ 1) การประเมินทรัพยากรในป่าทามกุดเป่ง 2) การปรับปรุงกฎระเบียบ 3) การปรับปรุงโครงสร้างคณะกรรมการ 4) การจัดทำโครงการด้านส่งเสริมอาชีพ 5) การศึกษาดูงานด้านการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนและองค์กรท้องถิ่น 6) การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และ 7) การจัดทำศูนย์ศึกษาธรรมชาติ มีความสอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของอุไรวรรณ กองไชย (2553) ได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวดอน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุดรธานี พบว่า 1) ด้านการจัดการป่าชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่มีแผนการจัดการป่าชุมชน ด้านการปลูกป่าบำรุงรักษามีการปลูกป่าร่วมกับชุมชน ด้านการป้องกันมีการจัดทำแนวป้องกัน

ไฟ ด้านการอนุรักษ์ให้มีกิจกรรมปลูกป่าในวันสำคัญ 2) ปัญหาการจัดการป่าชุมชนคงใหญ่ยิ่งอีก ประชาชนยังขาดความร่วมมือในการจัดกิจกรรมปลูกต้นไม้ ด้านคณะกรรมการขาดผู้ดูแลเขตป่าชุมชน ขาดการประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล ขาดการวางแผนการทำงานร่วมกัน 3) แนวทางการพัฒนา ประชาชนควรจัดให้มีการสร้างจิตสำนึก อบรบให้ความรู้ในการดูแลรักษาป่าชุมชน มีส่วนร่วม ในกิจกรรมปลูกป่าในวันสำคัญ ด้านคณะกรรมการควรมีการจัดการประชุม อบรบ ศึกษาดูงานและมี อุปกรณ์การดูแลรักษาป่า ด้านองค์การบริหารส่วนตำบลควรจัดทำแผนพัฒนาการจัดการป่าชุมชนมี งบประมาณ มีการศึกษาดูงาน การปลูกป่า และนโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ บุคลากรที่มีความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ด้านหน่วยงานควรมีการประสานแผนงาน โครงการ งบประมาณและ ประชุมร่วมกัน

2.6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Dieudonne (2010: 928–936) ในงานวิจัยนี้เป็นวิพากษ์เชิงเปรียบเทียบของป่าชุมชน ทั้งสองประเทศ คือ เมืองบริติชโคลัมเบียในแคนาดาและเมืองแคเมอรูนในภาคกลางของแอฟริกา ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานเชิงสถาบัน พบว่า ชุมชนทั้ง 2 แห่ง ควร ดำเนินการจัดการป่า ดังนี้ 1) จัดตั้งป่าชุมชนตามกฎหมาย มีการบริหารที่มีกระบวนการ กำหนดกรอบ การดำเนินงาน 2) ศึกษาการใช้ประโยชน์ วัฒนธรรมชุมชน การกระจายอำนาจรัฐ การสูญเสียพื้นที่ป่า ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน 3) การตรวจสอบและกำหนดกฎระเบียบร่วมกันและศึกษาผลการบังคับใช้ และ 4) การปลูกป่าเสริม มีความสอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นระบบการจัดการป่าและ ที่ดินตามหลักวิชาการของ Luciana และคณะ (2011) ในงานวิจัยนี้จะประเมินบทบาทของการป้องกัน ของชุมชนที่มีการจัดการป่าไม้เพื่อการบำรุงรักษาในระยะยาวของพื้นที่ป่าในเขตร้อน ซึ่งเป็นแนว ทางการจัดการป่าในเชิงสถาบันผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า สาเหตุที่มีการตัดไม้ทำลาย ป่าอย่างมหาศาลส่งผลให้ ชุมชนอนุรักษ์ป่าไว้ไม่ยอมรับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตามนโยบายของรัฐ การเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายพื้นที่ทำการเกษตร มีการออกกฎหมายจัดการพื้นที่ป่าเพื่อ ประสิทธิภาพในการจัดการป่า สร้างกลยุทธ์การอนุรักษ์ป่าไม้ในป่าเขตร้อนผู้ปฏิบัติงานจะต้อง ประยุกต์ใช้ความรู้ที่เป็นบรรทัดฐานที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และไม่กระทบต่อระบบนิเวศของป่ามีการ ปรับตัวและมีความยืดหยุ่นในการดำเนินงาน มีความสอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็น ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของ Bhagirath (2009: 177–185) งานวิจัยนี้พยายามที่จะระบุและ วิเคราะห์ปัจจัยที่แตกต่างของการบริหารจัดการป่าไม้ร่วมกัน (JFM) ในรัฐของอานธ ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงสถาบันผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อ การปฏิบัติงานของ JFM ในชุมชน มีการวิเคราะห์โดยใช้แบบจำลอง แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีส่วนร่วม มากขึ้น มีแนวโน้มที่จะทำงานได้ดีเมื่อมีคณะกรรมการของหมู่บ้าน มีแนวโน้มส่งเสริมการป้องกันป่าที่ดี และเพิ่มประสิทธิภาพการปลูกป่าเพิ่มของชุมชน โดยองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับกรมป่าไม้ให้การ สนับสนุนงบประมาณแก่ชุมชนที่รักษาป่ามีความสอดคล้องกันในประเด็นระบบองค์กรและประเด็น ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของ Nimai (2011: 67–89) การศึกษาบทบาทของผู้หญิงเกี่ยวกับการ จัดการป่าไม้ ในรัฐเบงกอล ตะวันตก ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงสถาบันผสมผสาน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ มากกว่าผู้ชาย ผู้หญิง สามารถแสวงหาอาหารที่ได้จากป่ามาแปรรูปเป็นอาหาร ใช้ผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น สมุนไพรที่เป็นยา รักษาโรค เครื่องสำอาง การทำของใช้ในครัวเรือน จากส่วนต่างๆ ของต้นไม้ เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับ

ครอบครัว อีกทั้งยังรวมกลุ่มกันสร้างอาชีพหาของป่า สร้างตลาดใกล้ป่าไม้ชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างในประเด็นระบบองค์กรและประเด็นการมีส่วนร่วมของ Marlene และคณะ (2011) ศึกษาการสำรวจการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงสถาบันผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า หลายครอบครัวการบุกรุกป่าไม้จากนอกเขตเข้าสู่ เวสเทิร์น Amazonia มีธุรกิจตัดไม้เชื้อเพลิงให้แก่โรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ในประเทศบราซิล มีผลกระทบต่อการจัดการป่าไม้และการฟื้นฟูธรรมชาติ เกิดการสูญหายของต้นไม้เศรษฐกิจ 10 ชนิดของประเทศโบลิเวีย หลังการการปลูกเพิ่มและฟื้นฟูจากเจ้าหน้าที่และประชาชนรอบป่าแล้ว ปี มีระบบการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบป่าและเจ้าหน้าที่รัฐ ต้นไม้มีความหนาแน่นมากขึ้นภายใน 2-5 ปี ชุมชนช่วยกันเพาะพันธุ์ไม้ที่สูญหายไป ได้แก่ *Swietenia macrophylla*, *Amburana cearensis*, *Cedrela odorata* และ *Dipteryx odorata* กลับมาปลูกทดแทน การเตรียมกฎหมายป่าไม้เพื่อการอนุรักษ์ให้ชุมชนจัดการดูแลและเชิงพาณิชย์เข้าสู่เป็นพื้นฐานของความประสบความสำเร็จในระยะยาว มีความแตกต่างในประเด็นระบบองค์กร ประเด็นการมีส่วนร่วมและประเด็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านของ Julia และคณะ (2009: 2556–2568) จากการศึกษากรป่าไม้ได้สนับสนุนการจัดการป่าไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงสถาบันผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยฟื้นฟูลักษณะของป่าไม้เก่าที่มีอายุน้อยกว่าการเจริญเติบโต และการเจริญเติบโตของไม้เนื้อแข็ง พบว่า 1) รูปแบบและสายพันธุ์ และ (2) เน้นหลักในการตัดไม้เก่าและการเจริญเติบโตของไม้ขนาดเล็ก เพื่อตรวจสอบวิธีการดั้งเดิม มีความแตกต่างกันโดยจะเกี่ยวข้องกับรูปแบบของชุมชน ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยแยกกลุ่มไม้สี่เหลี่ยมไม้เรียว (*Alleghaniensis Betula*) ปริมาณและความหลากหลายของเศษไม้หยาบในการสลายตัวของชั้น และสนเป็นกลุ่ม (*Thuja occidentalis*, *Picea glauca* และ *Abies balsamea*) อัตราการขยายสายพันธุ์ของสมุนไพรป่ากับการครอบคลุมของต้นไม้ ไม้เรียวสี่เหลี่ยมและสายพันธุ์ต้นสน มีความแตกต่างในโครงสร้าง อาจจะมีการหยุดชะงักการเจริญเติบโต มีความแตกต่างกันในประเด็นระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการของ Christophe และ Peter (2004: 281–299) งานวิจัยนี้ได้แสดงผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงของลมพายุ ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงสถาบันผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า การจัดการป่าไม้มีเจ้าหน้าที่ทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ทำบัญชีป่าไม้และแหล่งอนุรักษ์ ผลเนื่องจากลมพายุยังมีผลต่อปริมาณของไม้ที่ตายโดยบนเปลือกไม้ที่ฉีกขาดเสียหาย มีแมลงอาศัยทำให้เป็นโรคระบาด เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควบคุมการแพร่ระบาดของศัตรูพืช ทำให้มีปริมาณลดลงโดยใช้ยาไม้สนกำจัดแมลงและปลูกไม้กันลมพายุมากขึ้น มีความแตกต่างกันในประเด็นระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการและประเด็นการมีส่วนร่วมของ Gray, Enzer และ Kusel (2001: 1-23) งานวิจัยนี้เป็นการสำรวจเพื่อการจัดการระบบนิเวศ และชุมชนมีสุขภาพดี ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงนิเวศวัฒนธรรมผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ความคิดหลักมุ่งเน้นที่ชุมชนท้องถิ่นและแรงงาน มีการพัฒนากระบวนการทางสังคม ตรวจสอบระบบนิเวศสังคม ระบบเศรษฐกิจชุมชน การปรับเปลี่ยนการดำเนินการ การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ การพัฒนาความเข้าใจใหม่และมูลค่าของหลากหลายของผลิตภัณฑ์และบริการของระบบนิเวศ การจัดตั้งองค์กรรักษาระบบนิเวศ ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ มีความโปร่งใส พื้นฟูระบบนิเวศและการบำรุงรักษาป่า เสนอกฎหมายและนโยบายที่ส่งเสริมความร่วมมือในการดูแลป่าและระบบนิเวศ มีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันในประเด็นระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการและประเด็นการมีส่วนร่วมของ

Klooster และ Masera (2000: 259- 272) ศึกษาการจัดการป่าไม้เพื่อขายคาร์บอน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการป่าในเชิงสถาบันผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ส่งผลกระทบต่อประเทศกำลังพัฒนา พบว่า กรณีของเม็กซิโกในการจัดการป่าชุมชนมีประสิทธิภาพ มีประโยชน์ในท้องถิ่นสามารถจัดพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าสำหรับขาย คาร์บอน วนศาสตร์ชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลน้อย พิธีสารเกียวโตอาจจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากร การดำเนินการโครงการชุมชนการจัดการป่าไม้สามารถหลีกเลี่ยงการตัดไม้ทำลายป่าและฟื้นฟูพื้นที่ป่าและความหนาแน่นของป่าไม้ มีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันในประเด็นระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการและประเด็นการมีส่วนร่วมของ Springate-Baginski (2003: 37-49) การศึกษานโยบายและฐานทรัพยากรของป่าชุมชน ประเทศเนปาล เป็นแนวทางการจัดการเชิงสถาบันผสมผสานความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พบว่า ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน 11 กลุ่มในภูมิภาคกลางภูเขา มีการตรวจสอบการจัดตั้งป่าชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล การดำเนินการของชุมชนมีความต้องการจัดการเองแบ่งเป็นระดับหมู่บ้าน ประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ของงบประมาณสนับสนุนการดับไฟป่า การจัดแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ การกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และการอนุรักษ์ป่าอย่างมีส่วนร่วม